

PLUUSTERGOUD

Halfjaarlijks tijdschrift van de Historische Vereniging
Hoogezand - Sappemeer e.o.

In dit nummer o.a.: Molens in en rond Hoogezand-Sappemeer
Martenshoek en Foxham
Seinpost T
Een historische wandeling door
Hoogezand-Sappemeer

Hoogezand - Sappemeer

COLOFON

Pluustergoud is een uitgave van de “Historische Vereniging Hoogezand-Sappemeer e.o.” en verschijnt tweemaal per jaar in juni en december.

Voor inlichtingen over de vereniging: secretariaat “Historische Vereniging Hoogezand-Sappemeer e.o.”, W.A.H. Rozema, Noordersingel 24, 9601 CJ Hoogezand. Tel. 0598-394512. histverhosap@gmail.com

Website:

www.historische-vereniging-hs.nl

Opgave lidmaatschap:

Via het secretariaat, € 20,00.

Bankrekening:

NL42INGB0007453326

NL67ABNA0453578047

Redactie: Daan Hulsebos, Melle Vos.

Redactieadres: D. Hulsebos,
Burg. Tuinstraat 7, 9602 CZ Hoogezand
E-mail: danielhulsebos@hetnet.nl

Ontwerp en lay-out:

Jan Pekelder

Losse nummers: zolang de voorraad strekt via het secretariaat, € 6,50 per stuk, exclusief portokosten.

Copyright: Historische Vereniging Hoogezand-Sappemeer e.o. Overname van (gedeelten van) artikelen en/of afbeeldingen is slechts toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

Druk: Synergon Druk&Print Winschoten.

INHOUDSOPGAVE

Van de redactie	1
Van het bestuur <i>Jaap Westerdiep</i>	2
Molens in en rond Hoogezand-Sappemeer <i>Henk Booij</i>	4
Martenshoek en Foxham	13
Seinpost T <i>Luppo Wolthuis</i>	32
KieK <i>Chris Nannen</i>	36
Mit voader weerom noar vrouger <i>Henk Puister</i>	37
Reactie op het kermisartikel in Pluustergoud 37 <i>Wim Rozema</i>	38
Excursie Durchgangslager Westerbork <i>Wim Rozema</i>	39
Een historische wandeling door Hoogezand-Sappemeer in de negentiende en de twintigste eeuw <i>Gerrit Stuut</i>	40
Zelfde plaats, andere foto <i>Gerrit Stuut</i>	50
Excursie Groninger Archieven <i>Janny Tulp-Wolthuis</i>	52
Geachte heer Rozema	52
Visincident in de familie Westerdiep <i>Jaap Westerdiep</i>	54

VAN DE REDACTIE:

De lezer treft in het decembernummer van Pluustergoud, nummer 38, ook deze keer een gevarieerd aanbod van artikelen aan.

Naast de traditionele rubrieken zoals de bijdrage van het bestuur, “zelfde plaats, zelfde foto” van Gerrit Stuu, Kiek en “Mit voader weerom noar Vrouger” van Henk Puister, in dit nummer het eerste deel van een reeks van drie artikelen over molens in Hoogezand-Sappemeer van de hand van Henk Booij en een interessant artikel van Luppo Wolthuis over Seinpost T, vroeger gelegen tegenover de huidige Kees de Haanstraat. Tevens in dit nummer het volgende deel van de historische wandeling in de negentiende en twintigste eeuw door Hoogezand-Sappemeer van de hand van Gerrit Stuu.

Ook is de complete Jaap Westerdieplezing van Jan Helmers opgenomen, welke lezing – onder zeer grote belangstelling – door Jan is gehouden op donderdag 31 oktober jl. in een afgeladen raadszaal. Na afloop van de lezing is mijn mederedacteur Daan Hulsebos door hem aangewezen als degene die de volgende lezing zal houden in 2015.

Vervolgens laat Jaap Westerdiep oude tijden herleven, schrijft Wim Rozema wederom over het herinneringskamp Westerbork en geeft Janny Tulp weer hoe een excursie bij de Groninger Archieven verliep.

Tenslotte zijn ook een aantal ontvangen reacties, onder andere naar aanleiding van eerder verschenen artikelen, opgenomen.

De redactie is verheugd dat er wederom zoveel artikelen over verschillende onderwerpen zijn aangeleverd en wenst u veel leesplezier en alvast prettige feestdagen.

Melle Vos
Daan Hulsebos

VAN HET BESTUUR

Janneke Hessing-Alberts

Voor u ligt Pluustergoud nummer 38, editie december 2013. De redactie is druk bezig geweest om er voor u weer een interessante en gevarieerde editie van te maken. Ook nu is dit weer goed gelukt, met dank aan onze redacteuren Daan Hulsebos en Melle Vos. Naast de vaste rubrieken van Henk Puister en Gerrit Stuuut, weer een aantal boeiende artikelen van diverse auteurs. Wilt u zelf een bijdrage leveren, aan ons verenigingsblad of ideeën hebben voor een onderwerp, schroom dan niet maar neemt u alstublieft contact op met de redactie!

Eind september werden wij als Historische Vereniging Hoogezand-Sappemeer onaangenaam verrast toen we in de krant lazen over de sloopmelding van het voormalig arbeidsbureau aan de Kleinemeesterstraat en het hoekpand Noorderstraat 186 in Sappemeer. In diverse kranten lazen we dat supermarkt Lidl van plan was uit te breiden ten koste van beide panden. Daarvoor in de plaats zouden er parkeerplaatsen komen. Na wat telefoontjes en mailtjes tussen diverse bestuursleden en na vele reacties van leden, inwoners en social media, besloot de Historische Vereniging H-S actie te ondernemen. Onze secretaris, Wim Rozema, heeft uitleg gegeven aan radio RTV Noord en Dagblad van het Noorden waarom de Historische Vereniging H-S grote zorgen heeft over de voorgenomen sloop van de panden en de aantasting van het “historisch lint”. Het probleem is dat het voormalig arbeidsbureau niet op de gemeentelijke monumentenlijst of rijksmonumentenlijst staat en er dus van bescherming geen sprake is.

In de jaren 90 is het pand in het kader van het Monumenten Inventarisatie Project voor selectie van jonge rijksmonumenten wel bekeken. Helaas is dit pand niet geselecteerd om op een lijst te komen om uiteindelijk als jong (rijks)monument te worden beschermd.

Maar wat kun je er dan nog aan doen zult u zich afvragen. Op het internet heb ik een foto gevonden van de voormalige schuur van de keienklopperij, waar later het bureau werkverschaffing (werklozen) en steunverlening (armenzorg) onder is gebracht. Samen met het naast gelegen gemeentelijke armenhuis (later verpleeginrichting Zonnehof) was hier aan de Kleinemeesterstraat sprake van een cluster van gemeentelijk en sociale voorzieningen van de toenmalige gemeente Sappemeer. In de Veenkoloniën heerste in de jaren

30 van de vorige eeuw bij een groot deel van de bevolking bittere armoede en hoge werkloosheid. De sterk sociaal democratische vertegenwoordiging van de gemeente Sappemeer heeft er toe bijgedragen dat er in deze periode geïnvesteerd is in huisvesting van de arbeidsbeurs en de armenzorg ten behoeve van de gemeenten Sappemeer, Hoogezand, Noordbroek en

Zuidbroek. Op 18 april 1940 is het nieuwe Arbeidsbureau, gebouwd in Amsterdamse School stijl, officieel geopend door burgemeester Jonker van Sappemeer. De gemeentelijke monumentencommissie, waar o.a. Gerrit Stuu en ik zitting in hebben, heeft gesproken over de voorgenomen sloop van Kleinemeesterstraat 8 en van Noorderstraat 186. De heer H. Waterbolk van Libau (een onafhankelijke adviesorganisatie voor ruimtelijke kwaliteit in Groningen en Drenthe) en ook lid van de monumentencommissie heeft aansluitend onderzoek

gedaan naar de cultuurhistorische-, de architectuurhistorische- en stedenbouwkundige waarde, de authenticiteit en zeldzaamheid van het voormalige arbeidsbureau. De monumentencommissie heeft tijdens een openbare vergadering uitgesproken, dat het pand om meerdere redenen een positieve (monument) waarde heeft en niet gesloopt zou moeten worden. Ook zou de ruimtelijke structuur van hoofdstraat (hoofd lint) en zijstraat (zij lint) erg onduidelijk worden door sloop van beide panden. Laten we hopen dat dit voor Sappemeer zo bijzondere pand toch behouden kan blijven. Voorts hebben wij, als bestuur van de Historische Vereniging H-S, naar aanleiding van de voorgenomen sloop, voorgesteld om samen met de Monumentencommissie en de gemeente, onderzoek en inventarisatie te doen naar karakteristieke, waardevolle panden die wellicht als monument kunnen worden aangewezen om zo sloop van dergelijke panden te voorkomen. De gemeente waardeert dit initiatief en komt hier t.z.t. op terug!

Namens het bestuur wens ik u veel leesplezier, prettige kerstdagen en een gezond en voorspoedig 2014 toe. Graag zien wij u op de traditionele Nijjoarsveziende op zondag 19 januari bij Van der Vlag in Hoogezand.

MOLENS IN EN ROND HOOGEZAND- SAPPEMEER (1)

Henk Booij

Inleiding

Begin 1600 is men in en rondom Hoogezand-Sappemeer begonnen met het ontginnen van het veen, maar daarvoor moest het veen eerst ontwaterd worden. Dat werd gedaan door het aanleggen of graven van kanalen en rechte sloten. Door dit uitgebreide stelsel van gegraven sloten en kanalen in de periode 1615-1634, kon het overtollige water snel worden afgevoerd langs de Jagerswijk, het Kioldiep, de Kalkwijk, het oude Winschoterdiep en het Winkelhoeksterdiep. Vervolgens kwamen er in de verschillende polders en of waterschappen watermolens. Vanwege de vervening en de noeste arbeid verricht door vele mensen moesten er ook voorzieningen komen, zoals onderdak en voedsel. In de directe omgeving werd veel graan verbouwd, zoals rogge, boekweit, gerst en haver. Om het graan te verwerken werden er boekweitmolens, korenmolens en pelmolens gebouwd. En dat gebeurde ongeveer vanaf 1615. En als we nu naar het heden kijken dan zijn ze bijna allemaal verdwenen, behalve de graanmolen “De Hoop” aan de Woldweg in Kropswolde. Verder zijn er nog een paar windvijzelmolens. Eén staat in het gebied De Leine, en de andere staat in de Kropswolderbuitenpolder.

Bij mijn eerdere onderzoek, in het Regionaal Historisch Centrum en de Groninger Archieven naar de geschiedenis van het Gorecht en Kropswolde, kwam ik veel beschrijvingen tegen van molens en eigenaren in de plaatsen Hoogezand en Sappemeer.¹ Na verloop van tijd ben ik verder gaan zoeken in verschillende databases naar molens in en rondom Hoogezand-Sappemeer van 1627-1900 met onderstaand overzicht als resultaat.

Boekweitemolens

Vroeger waren er twee rassen boekweit bekend. Op de veengronden was dat de Staphorster bruinzwarte boekweit en op de zandgronden de Brabantse grijze boekweit. De vorm van boekweitzaad lijkt wel op dat van beukenootjes, iets kleiner. Het zaad wordt tot meel gemalen, het bevat veel magnesium, kalium en fosfor, is voedzaam en licht verteerbaar.

Boekweitemolen te Sappemeer

Terug naar het begin van de vervening van Hoogezand en Sappemeer, rond 1617. In dat jaar kwamen onder andere Harinck Jacobs, Fedde Idskes, Fettien Ottens en Roelf Schuring vanuit Heerenveen naar Sappemeer. Deze groep stichtte hier de Nieuwe Friesche Compagnie en zij begonnen in opdracht van de stad Groningen met de vervening in Sappemeer. Zij waren onder andere verantwoordelijk voor het graven van het Winkelhoeksterdiep en later hielden ze zich bezig met de ontginning van wat later Kiel-Windeweer zou worden. Harinck Jacobs was niet alleen vervener, hij was ook nog molenaar. Hij vroeg octrooi aan voor de bouw van een boekweitemolen te Sappemeer. Het antwoord op de aanvraag van Harinck Jacobs:

Wij Borgemesteren ende raedt in Groningen betuigen met desen openen verssegelden Brieve, dat wij doen bij desen Harinck Jacobs in Sappmeer woonagtig dat hij aldaer alleene sal mogen setten ende beriden een Rosmeule omme boeckweijten ende gorte daarop te malen; ende sulx voor de tijt van vijftijn jaeren, aanvanck nemende op dato deser briefe een duizent seshondert ses ende veertig ende eindigende met den laatsten decembris anno een duisent seshondert een ende sestig: met sulcken bedingen nochtans dat bij geoctroijeerde sall gedooogen dat volgens sijn eijgen waarnemingen ende presentatie met permissie van den Raedt nog een en ander boekweiten ofte Gortemolenaar aldaer gestelt worde soo sulx nodigh bevonden mag worden. Tot slot de vermelding: Voor welcke Octroij den Geoctroijeerde Haring Jacobs jaerlijcks aen Onse Stadsrentmeester ten profijte van de Stadt sall betalen tijt Caroli gulden. Aldus gedaan ende gesloten ter oirkunde Onses Stadssegell gegeven inden jaere Onses Heeren, Eenduisent seshondert ses ende veertigh, den vijftienden Augustis (1646). Op 1 september 1655 werd het octrooi van de Rosmolen in Sappemeer gecontinueerd.

Fedde Idskes was de schoonvader van Harinck Jacobs. Toen Fedde Idskes rond 1654 overleed liet hij een groot vermogen na. Hij woonde toen aan de Noorderstraat, op de plaats waar Berend Berg, dat was een nazaat van Fedde Idskes, later een houthandel had, vlakbij de Aletta Jacobsstraat. Na het overlijden van molenaar en vervener Harinck Jacobs, nam zijn zoon Idskes Harincks de molen van zijn vader over. Deze Idskes bezat veel landerijen te Sappemeer.

Boekweitemolen te Sappemeer

Willem Roelfs, wonende te Sappemeer was eigenaar van een huis en van een molen om Boeckweijte te malen. Na het overlijden van genoemde Roelfs worden de molen en het huis, alsmede de builkisten en een paard verkocht door de voogden van zijn onmondige kinderen. Het wordt gekocht door Tiebe Cruisinga en Annechien Jansen voor het bedrag van 1350 gulden. Verkoop vond plaats op 22 december 1693.

Boekweitemolen te Martenshoek

Wijbe Meijnts en zijn vrouw Antje Peters bezitten omstreeks 1700 een heemstede met daarop een woning, met op het erf fraaie bomen. Ook zijn ze eigenaar van een boekweitemolen met toebehoren, zoals het paard en verder het daartoe behorende gereedschap. Dit alles is gelegen op Martenshoek aan de zuidkant van het Heerendiep, alwaar de Kolk ten noorden van hun, de Molensloot ten oosten en ten zuiden en L.Backer woont ten westen van hun. Na het overlijden van Wijbe Meijnts verkoopt Antje Peters deze bezittingen aan Hans Jans en zijn ondertrouwde vrouw Sjoukjen Cornelis. De verkoop vindt plaats op 14 februari 1712.

Ook verkoopt zij nog een stuk groenland ook te Martenshoek, verder nog een kamp land met de rogge er nog op, wat gelegen is onder de klokslag van Kropswolde en nog een stuk land ook gelegen onder Kropswolde. Al deze bezittingen worden verkocht voor het bedrag van 3300 gulden. De overeenkomst van deze verkoop is ondertekend door P.R. van Iddekinge, ambtman.

Boekweitemolen te Sappemeer

Ene Tomes Jans en zijn vrouw Ide Clasen hebben 4 maart 1718 een “buitenschap” gemaakt met Derk Tiaats en zijn vrouw Hindriken Wichers dat Tomes Jans en zijn vrouw overdragen aan Derk Tiaats en zijn vrouw, hun huis met een boekweitemolen met de overdracht van een heemstede. Het huis met de molen is gelegen bij de Heerenlaan op pastoriegrond. Derk Tiaats met zijn huisvrouw overdragen aan Tomes Jans en zijn huisvrouw hare behuizinge met een schuur, bomen en een stuk groen land, dat gelegen is bij het Heerendiep te Sappemeer. Voorwaarde is wel dat Derk Tiaats en zijn vrouw beloven aan Tomes Jans en zijn vrouw te betalen een bedrag van 207 gulden.

Boekweitemolen te Sappemeer

Op 25 januari 1719 zijn Jannes Gerkes en zijn vrouw Marijke Sipkes eigenaar geworden van een plaats groenland met een hof, een huis en een boekweitemolen met toebehoren, gelegen te Sappemeer. Ze hebben dit gekocht van de voogden van de onmondige kinderen van wijlen Engelbert Clasen. Ten noorden van hun heeft Abraham Roelefs grond, Willem Simons ten oosten en de Heerenweg ligt ten zuiden van de molen en de Jagerswijk is westelijk van hun gelegen. Dit alles is verkocht voor 1988 gulden, 5 stuivers en 7 duiten.

Boekweitemolen te Kalkwijk

Aan de Kalkwijk, nummer 64 en 65 (kaart Tideman), stond een boekweitemolen, met een woning, schuur en nog twee losse schuren. Naast de molen en woning zijn er nog twee plaatsen land. Eigenaren hiervan zijn Tjaart Jacobs en consorten. Op 20 december 1745 heeft Christian Bour dit gekocht voor 2435 gulden. De huidige locatie is Kalkwijk 96.

Boekweitemolen te Borgercompagnie

Er stond een boekweitemolen met een huis en tuin in de Borgercompagnie, nummer 43 (kaart Tideman). Eigenaar was Jan Clasen Meijer. Hij kocht de molen in 1774 voor een bedrag van 3900 gulden.

Boekweitemolen te Sappemeer

Te Sappemeer op nummer 43 (kaart Tideman) woont Isaak Hansen Meijer, hij is eigenaar van een boekweitemolen en een huis met een schuur. In het jaar 1755 verkoopt hij zijn bezittingen aan Roelof H. Jansen. De molen stond ter hoogte van de Kleinemeesterstraat.

Boekweitemolen te Sappemeer

Op 17 mei 1758 heeft Frerik Jans Buur gekocht van Sabe Geerts een stuk land in Sappemeer op nummer 15 (kaart Tideman) met daarop een huis, een los schuurtje en een boekweitemolen. Dit is verkocht voor 1125 gulden. Dit perceel is gelegen aan de zuidzijde van de Trekvaart, nagenoeg tegenover de Koepelkerk.

Boekweitemolen te Sappemeer

Berent Roelfs en zijn vrouw Aafjen Jans hebben verkocht aan Jan Jans van Calker en zijn vrouw Jantje Jans een behuizing met een heemstede waarop een boekweitemolen, staande te Sappemeer op nummer 52 letter A (kaart Tideman). Tevens hebben zij verkocht al het gereedschap van de molen. Ook hebben zij nog verkocht een tuin, is pastoriegrond, gelegen bij de Heerenlaan in Sappemeer. Ten noorden van deze behuizing met molen heeft de Majoor Duirsema bezittingen, de Heerenlaan ligt ten oosten en de Heerenweg ten zuiden en Lammert Jansen heeft bezittingen ten oosten daarvan. Alles is verkocht voor 2200 gulden. De verkoop geschiedde op 30 april 1766. In 1771 heeft Jan Jans van Calker zijn molen en de daarbij behorende boekweitemaalderie verkocht aan Luitje Reinders, in kwaliteit als voormond (voogd) over de zoon van Uneke Drewes. Hij heeft het gekocht voor 1675 gulden. De akte is getekend op 3 december 1771.

Boekweitemolen te Hoogezand

De heer G. van Troijen junior, in kwaliteit als boekhouder der armen en cons. hebben verkocht aan Joachim IJzebrands een huis en schuur, een heemstede met daarop een boekweitemaalderij op het Hoogezand nummer 8 (kaart Tideman). Ten noorden van dit perceel is het Heerendiep en ten zuiden een perceel van de Raadsheer Gerlacijs (hoek Heveapad/Meint Veningastraat). Het is verkocht voor 1040 gulden.

Boekweitemolen te Hoogezand

De heer F. Schrenk koopt van de heer Emmen en zijn vrouw Albertien Jans, een huis met heemstede en de boekweitemolen met het gereedschap, staande te Hoogezand aan de

noordkant nummer 135 (kaart Tideman). Het perceel grenst ten zuiden aan de Heereweg, en het Schoolheem ten oosten, en Jan Jan Edskes ten westen daarvan. Verkocht op 3 mei 1773 voor een bedrag van 1225 gulden.

Boekweitemolen te Sappemeer

Rigt Eppes heeft gekocht van Jan Melles de overdracht van een huis en heemstede alsook vier kampen land en de boekweitemolen. Alles gelegen te Sappemeer op nummer 16 (kaart Tideman), aan de zuidkant van de Heerenweg, schuin tegenover de hervormde kerk van Sappemeer. Gekocht voor het bedrag van 4400 gulden. Datum 20 december 1776.

Boekweitemolen te Sappemeer

De familie Wortelboer te Sappemeer was ook eigenaar van een boekweitemolen te Sappemeer. Frerik Jans Wortelboer bekende voor zijn vader Jan Hindriks Wortelboer op 4 december 1790 verkocht te hebben aan Meerten Sjourts, een huis met een boekweitemolen en een stuk land gelegen te Sappemeer nummer 43, noordzijde (kaart Tideman), de Heereweg ten zuiden van het perceel en het Achterdiep ten noorden daarvan. Verkocht voor een bedrag van 5500 gulden.

Boekweitemolen te Hoogezand

Helmer Gerardus Molema en zijn vrouw hadden van de voogden, van de onmondige kinderen van Haije Jacobs en Geesijn Lubbers, Hindrik Hommers en Jan Pieters de boekweitemolen met de gereedschappen alsook een huis met heemstede gekocht in het jaar 1797 voor 3505 gulden gekocht. De molen en het huis hebben gestaan te Hoogezand noordzijde nummer 138 (kaart Tideman).

Grutmolens

In grutmolens of rosmolens wordt ook boekweit gemalen. Een rosmolen wordt zo genoemd omdat die molen wordt “aangedreven” door een paard (ros) of ezel. Een grutmolen bestaat uit een eest (drogerij voor boekweit), een zeefwerk, een gruttensteen, een meelsteen en een waaierij.

Grutmolen te Hoogezand

Dit was een rosmolen, die vóór 1832 is gebouwd. De toenmalige eigenaar was Klaas Harms Stratingh, grutter van beroep. De molen stond zuidzijde Winschoterdiep en oostzijde Kieldiep, op de plaats waar nu de Meint Veningastraat is en dan tegenover de Vredenburgweg. Kadastraal sectie A 648.

Grutmolen te Martenshoek

Eigenaar Sijtze Meihuizen bouwt ongeveer 1832 een type rosmolen met als functie grutmolen. Deze molen stond Winschoterdiep zuidzijde, nabij de Sluiskade Martenshoek. Kadastraal sectie A 683.

Grutmolen te Hoogezand

Ook dit was een rosmolen. Eigenaar Jan Hendrik Beens, eveneens grutter van beroep heeft de molen gebouwd vóór 1832. De molen heeft gestaan aan het Winschoterdiep zuidzijde, ongeveer waar nu garage Hartman staat in Hoogezand. Kadastraal sectie A 370.

Grutmolen te Kielwindeweer

Eigenaar Klaas Meints Visser. Ook deze molen is vermoedelijk gebouwd voor of omstreeks 1832. De molen stond te Kielwindeweer, aan de Dorpsstraat nabij de Wildervanksterweg.

Grutmolen te Kalkwijk

Eigenaar Pieter Jakobs Suir. Ook deze molen is gebouwd omstreeks 1832 en stond aan de Lula (Kalkwijk).

Grutmolen te Hoogezand

De grutmolen van Jan Pieter Kremer dateert eveneens van ongeveer 1832. Dit was ook een rosmolen. De molen stond aan het Winschoterdiep noordzijde, ongeveer tegenover waar nu de Johan de Witt laan is. Kadaster sectie A 194.

Korenmolen te Kalkwijk

Aan de Kalkwijk, te Lula stond ook nog een korenmolentje in de periode 1878 tot 1917. Dat was een molentje met een vierkante houten onderbouw op een laag houten onderstel.

Wind of roggemolens

Wind of Roggemolen te Sappemeer

Jan Berends en Nelligje Coops waren eigenaar van een wind of roggemolen met een paard en wagen alsook van een huis en schuur. Het huis was omringd door bomen en planten. Dit alles gelegen te Sappemeer op nummer 47 (kaart van Tideman), zijnde stadsgrond. Ten noorden van hun woonde Augustinus Tammes en de Schulte Van Julsingha, die bezittingen had ten oosten. Er stond ook een Chersershut (Sarrieshut) bij de molen voor het huis van Berends en Coops. Een Chersershut is een huisje waarin de chercher woonde, een ambtenaar die belast was met de controle op de belasting op het gemaal. Er wordt ook gesproken over de Molenberg met een dienstdaag naar de Heereweg. Dit alles is verkocht op 5 juli 1728 aan Folkert Edzes en zijn vrouw Anna Sophia Kroes voor een bedrag van 3950 gulden. Nummer 47 is gelegen tussen het Noorderdiep en de Trekvaart en Heereweg naar Groningen, pal naast de Koepelkerk te Sappemeer.

Roggemolen te Sappemeer

Pieter Jans Mulder, korenmolenaar te Sappemeer, laat op donderdag 29 januari 1818 in het huis van de kastelein G.D.Kleve te Sappemeer, publiek aan te besteden; het bouwen van een nieuwe Rogge- weit- en pelmolen van 77 voeten vlucht en 40 voeten hoog, met de leverantie van alle daartoe benodigde materialen en arbeidslonen.

Korenwind-graanomolens

Korenwind of graanomolens zijn molens om graan te kunnen malen, meestal tarwe, maar ook andere granen werden er gemalen, zoals gerst, rogge, boekweit en haver. De eerste korenwindmolens waren standerdmolens, door water aangedreven. Het malen vindt plaats tussen 2 stenen, de onderste steen ligt stil en heet de ligger, de bovenste steen heet looper en die draait. Op de stenen zijn groeven aangebracht,

Graanmolen te Kropswolde

Op 7 juli 1627 wordt de impost (belasting op het malen van graan) van de molen te Kropswolde overgedragen aan de eigenaren Foeke Hendriks en Herman Willems. Op 19 juli 1628 is er een verzoek van de pachter van het gemaal om ter voorkoming van fraude de molen te Kropswolde in andere handen te doen overgaan. Dat verzoek wordt later ingewilligd. Op donderdag 25 juli 1628 is er een verzoek van Westerbroek om haar graan op de molen van Scharmer te mogen laten malen en te breken. Het verzoek wordt afgewezen door Gedeputeerde Staten van Groningen. Westerbroek wordt opgedragen de granen naar de molen te Kropswolde te brengen en daar te laten malen. Te Kropswolde zou een Roggemolen hebben gestaan gebouwd

Molen Bosscher

voor 1628 en zeer waarschijnlijk tot 1811 of 1832. De molen stond in het dorp. In 1631 wordt er weer gesproken over de Kropswoldermolen. Er is ook een aantekening dat de gecommiteerden uit de Raad van de Stad Groningen zullen onderhandelen met die van Sappemeer over een vaart door Martenshoek tot aan de Kropswolder molen.

Standerdmolen De Leeuw/ Molen van Bosscher te Sappemeer

De voorloper van de Bosscher molen was een Standerdmolen, gebouwd omstreeks 1636, hij verdween in 1818, waarna er nieuwbouw plaatsvond. De molen stond aan de Slochterstraat hoek Noorderstraat (noordzijde van het Winschoterdiep), ook bekend onder de naam het Meulenpad. Het betrof hier een koren- mout- en pelmolen, type Stellingmolen met een riet gedekte bovenbouw op een stenen tussen- en onderstuk.

De molen was van Arend Hemmes Bosscher, geboren 27-2-1845 te Nieuwolda, overleden 22-2-1924 Sappemeer. In 1905 is er een stoommachine voor het malen en schonen van granen. (vergunning 1 februari 1905). In 1896 waren er 4 volwassenen aan het werk bij Bosscher. In 1907 wordt de molen verplaatst naar Noorderhoogebrug en kreeg daar de naam van “Wilhelmina”.

Korenwindmolen De Steenbok te Hoogezand

Deze molen de Standerdmolen van Hoogezand is gebouwd ver vóór 1773, en heeft gestaan aan de Kalkwijk westzijde nummer 5, (oostzijde van de Kerkstraat en ongeveer tegenover de Burgemeester van Roijenstraat Oost). In 1773 is de molen overgedragen door Frouke Wierds, weduwe van Tonnis Jacobs, aan haar zoon Wiert Derks. In het jaar 1776 is de molen in eigendom overgegaan naar Fedde Jochums. Bij de molen was nog een huis en een kamp land. In 1781 heeft Fedde Jochums dit verkocht aan Hindrik Martens Prins voor een bedrag van 8500 gulden. Martje Mennes, vrouw van Hindrik Martens Prins, verklaarde verkocht te hebben mede voor haar man, aan Helmer Gerardus Molema en zijn vrouw Geesijn Jans Barghuis, de Hogezaandster Roggemolen met ondergrond voor 5000 gulden. Dat was in 1785, getekend op 6 maart 1786. Op 5 december 1797 wordt de molen verkocht aan Jelmer Hindriks Busscher en zijn vrouw Luppijn Jans. Bij de verkoop van de molen behoorde al het gereedschap, een paard en wagen alsook het huis met heemstede en drie kampen land. Wordt verkocht voor 8000 gulden. Ten noorden van hun woont Jacob Sikkens en de Cherkershutte, ten oosten ene D. Kuipers en Jacob Doornbos weduwe ten zuiden en de Zwarteweg ten westen van de molen. Dan wordt de roggemolen in 1808 te koop aangeboden door Jelmer Busscher en in 1811 overgedragen aan Berend Jans Wolters (respectievelijk mr. Wiarda Hora Siccama). En negen jaar later verkoopt Berend Jans Wolters de molen, inmiddels een rogge- en pelmolen, aan Jan Frima, wonende te Loppersum. In 1825 was Jan Frima nog in het bezit van de molen. De molen bestond nog in 1842 maar wel in een bouwvallige staat. Op 20 september 1842 werd vergunning verleend tot het oprichten van een rogge- pel- en moutmolen, in beweging gebracht

door waterkracht, door ossen in beweging gebracht. De molen is gebouwd in 1844, vergunning van 12 juli 1844. Eén van de voorwaarden was dat de twee oude molens, de ene was een klein molentje, de Standerdmolen, en de andere was de vorige molen, moesten worden afgebroken zodra de nieuwe molen in werking kwam. In 1847 is Evert Jans Frima eigenaar tot 1871. In 1847 wordt de eigenaar van deze molen Jan Evert Frima. In 1870 wordt de molen nog genoemd door de wed. E. Frima. In de molen aanwezig 1 stoomwerktuig van 16 paardenkrachten en er zijn twee ketels (verslag Gedeputeerde Staten van Groningen 1870). In 1871 wordt Ugo Ekas Reinders eigenaar. De molen is in 1858 ingericht tot een stoomoliemolen. De molen is in 1888 afgebroken en herbouwd in Horsten, bij Musselkanaal.

Korenwindmolen te Kropswolde

De eigenaar van deze molen is Remke Jans Smit te Foxhol. De molen zou dateren uit 1787. In de molen is een plankje aanwezig met de tekst 1787: W.J.M. Begin 1827 is het kadastraal opgemeten door de landmeter R.B. van Leggelo en daarna bekend onder sectie G 173 en 174 in de Kropswoldermade. De molen is in 1919 afgebrand door het warmlopen van het bovenrad en vang. De molen stond aan de Woldweg te Kropswolde. Behalve Remke Jans Smit, die eige-

Molen 'De Hoop' Kropswolde

naar was, was dat ook Wieger H. Pattje. Verkoop molen in 1860 aan Abel van der Molen, die het op 15 mei 1871 doorverkocht aan J.O. Schutte. Sinds 1900 is de eigenaar C. Schutte. Het is een korenmolen/pelmolen van het type grondzeiler. De molen is in 1923 vervangen door een nieuwe molen "De Hoop", afkomstig uit Vierverlaten. Die molen is gebouwd in 1860, een olie- en korenmolen. In 1880 was eigenaar M. Onnes en werd het een olieslagerij; in 1903 kreeg men vergunning voor een petroleummotor, eigenaar J. Helder. In 1923 werd het achtkant verplaatst naar Kropswolde en werd daar als grondzeiler-korenmolen herbouwd door molenmaker Koning van Sappemeer. De molen is gedekt met riet, onderste deel met gepotdekselde planken.

In 1945 geraakte de molen in verval. In 1977 ging de molen van eigenaar C. Schutte over naar de heer Pot en werd in 1979 hersteld als productiemolen en ging in 1981 produceren en er werd weer meel gemalen. Vroeger hoorde bij de molen van Schutte ook nog een Sarrieshut of Cherchershut.

Korenmolen Kropswolde

G.A. Mulders, weduwe van H. Traan en haar dochter A.S. Traan, wonende te Groningen hebben verkocht aan Derk Jans wonende te Kropswolde een zekere grondpacht van de Korenmolen Barg te Kropswolde, twee gulden en tien stuiver, zoals de aankoper jaarlijks was betaald; deze koop is aan en ingegaan voor 50 gulden enz. enz. Vertekend in Groningen 25 september 1796.

Korenmolen van Riemeyer te Borgercompagnie

Gebouwd in 1855 als een korenmolen. Type een stellingmolen met een achtkante bovenbouw. Van 1866 tot 1891 waren er de molenaars Krebs en Dijkhuis. Vanaf 1891 was de familie Riemeyer eigenaar. In 1899 was het E. Rienmeijer, die in 1926 voor de sloop van de molen koos. De molen stond aan de westzijde van het Borgercompagniesterdiep ongeveer 300 meter vanaf waar nu het museum van Lammert Boerma staat.

Koren- en mosterdmolen te Sappemeer

Volgens gegevens uit de Verslagen van de toestand van de Provincie Groningen, jaar 1894, 1898 en 1906 zou Willem Kruijer te Sappemeer, aan de Jagerswijk een stoom- en mosterd-malerij hebben gehad, en daarvoor vergunning hebben gekregen op 10 februari 1894, voor een stoominrichting van 2 paardenkrachten. Op 17 februari 1898 krijgt Kruijer toestemming om zijn koren- en mosterdmolen uit te breiden, in de Jagerswijk kadastraal sectie F 828, met 1 stoommachine van 8 paardenkrachten. In 1906 komt de naam W. Kruijer ook voor over een korenmalerij in Sappemeer. Er is dan 1 mannelijke volwassene aan het werk.

In de volgende editie van Pluustergoud krijgt u het vervolg van molens in Hoogezand-Sappemeer met o.a. Zaagmolens.

MARTENSHOEK EN FOXHAM

Onderstaande lezing is gehouden op donderdag 31 oktober 2013 in het kader van de Jaap Westerdieplezing door Jan Helmers.

Voorwoord

Allereerst wil ik Jaap danken voor het vertrouwen dat hij in mij heeft gesteld om mij te vragen voor de lezing die zijn verdiende naam draagt. Met heel veel plezier heb ik van de eerste Jaap Westerdiep lezing, over de geschiedenis van het dorp Westerbroek, genoten door hem zelf hier in de Raadszaal van het gemeentehuis van Hoogezand - Sappemeer gepresenteerd. Het is mij dan ook een eer om een kleine bijdrage te kunnen leveren aan de geschiedenis van Hoogezand - Sappemeer wat betreft Martenshoek en Foxham.

Inleiding

Het zou mij een waar genoegen geweest zijn, om u uit te kunnen leggen wanneer, hoe en of waardoor Martenshoek zou zijn ontstaan. Wat ik heb kunnen vinden in de Groninger Archieven was de losse opmerking dat Martenshoek lag ten oosten van Foxham gescheiden door het Abrahams diepje en de Lodijck. Er is in een terloopse mededeling sprake van een “te graven diep van Fosholl tot aan de Lodijck de scheiding tussen ‘t Gorecht ende Duirswolt en Martenshoek” Vast staat echter wel dat Martenshoek reeds voor 1612 werd genoemd, en als we wat zouden speculeren dan zou het kunnen zijn dat Martenshoek een verwijzing is naar een prebende (geschenk als stuk grond voor diensten door de kerk gedaan) aan de Maartenskerk. Kerkelijk was het Gorecht oorspronkelijk een parochie die onder de Sint Maartenskerk in de stad viel. Die kerk geldt dan ook als moederkerk van alle kerken in het Gorecht. Of dat het na de reductie (1594) via de provincie aan de Maartenskerk is gekomen. Of zoals op de kaart is te zien dat ter hoogte van het begin van Martenshoek het Oude of Abrams diep een hoek maakte en tevens de grens vormde tussen het Duurswold en het Gorecht. Wat wel duidelijk terug te vinden is in de verslagen van de Stad Groningen.

De eerste stappen naar het Nije diep

“resoluties borgermeesteren ende raedt der Stadt Groningen”

De stad, de dominante factor, binnen het gewest Stad en Lande had zijn stapelrecht, wat inhield dat de Stad alles wat geproduceerd of op de markt werd gebracht in de Stad en in de Ommelanden liet stapelen en dan daar belasting over liet betalen. Deze constructie duurde tot aan de Franse tijd.

De kosten voor het graven van het Nije diep, in het veen, werd dan ook niet door de Stad maar door de verversers op gebracht. Om te mogen vervenen bepaalde de stad dat van elke vier of vijf turven (afhankelijk van afspraken), door de ververer gestoken, er 1 turf voor de Stad was, en dit gold ook voor bijna alle nog te graven diepen en wijken. Hierbij moet men bedenken dat bij het vervoeren van de turf en of andere goederen, per schip of over de weg, de Stad zich nogmaals liet betalen door het innen van tolgelden etc. etc.

De omstandigheden en voorwaarden

Gezien het bovenstaande, over de tachtig jarige oorlog en weinig of geen geld, en dan heeft men het toch over het “te graven diep van Fosholl tot aan de Lodijck de scheiding tussen ‘t Gorecht ende Duirswold en Martenshoek”. Was het graven van een Nije diep van Fosholl naar het Sapmeer dan logisch wanneer er reeds een water met dijk op de grens van het Gorecht en Duirswold aanwezig is. We hebben het hier over het Abrams diepje dat in het laagveen was gelegen. Foxham en Martenshoek bevonden zich dicht bij de grens in deze venen. Aan de westkant lag het Zuidlaardermeer met daar achter de Hondsrug, vanwaar men reeds vroeg in de middeleeuwen een dijk/weg had aangelegd van de Groeve, Wolfsbarge (met een Schans) en Kropswolde via Foxhol richting Kolham en Westerbroek. Het klooster van Yesse verveende reeds lang in dit gebied, terwijl Foxham in dit veen (Kolham ligt op een zandkop) liggend en bij de gemeente Duirswold horend, in het noorden de scheiding vormde met het Gorecht. Ook vanuit Kolham werd al eeuwen gebruik gemaakt van het feit dat men in het zuiden van het dorp veen kon steken. Hier had men dan ook de mogelijkheid om door middel van vervening de eerste gelden te verkrijgen.

Het wat meer uitspitten

Om mijn nieuwsgierigheid te bevredigen ben ik op zoek gegaan naar het hoe en waarom men niet eerst het Abrahams diepje heeft gebruikt, om richting het Achterdiep /Winkelhoek te gaan en dit met Foxham, Martenshoek te verbinden. Vooral omdat in het verlengde, naar het noorden, van de Winkelhoek en Lange Wijk lag dan ook nog de Siepsloot met de Lodijck. Een extra motivatie is de kaart no. 116 in de Grote Historische Atlas Groningen, verkend in 1899, waar enige draaibruggen in het Abrams diep staan aangegeven. Deze draaibruggen werden alleen aangelegd als er schepen door het diepje voeren.

En dan al surfend op mijn pc kwam ik, toen ik om mijn verhaal aan te leveren de deadline al was gepasseerd, het verhaal “Nattigheid en torenspitsen” van Henk Pol tegen die kennelijk ook met dezelfde vraag had rondgelopen wat betreft het graven van het Nije diep en Abrams diep. Het verhaal van Henk Pol is cursief gedrukt en ik heb mijn opmerkingen tussen haakjes geplaatst. *“Henk Pol schrijft dat nadat men in 1584 vanaf het Slochterdiep via het Slochterbos richting Noordbroek in 14 dagen en diep groeft dat voorbij Noordbroek in de Dollard uitkwam. Dan in 1612 komt de Stad met het eerder verhaal om het Nije diep van Foxhol oostwaarts te graven om de eindeloze venen te ontsluiten. men liet een dam staan bij het Foxholstermeer en groeft in één lijn naar Foxhol. De dam bij het meer werd vervolgens doorgestoken waarbij door het instromende water de restanten van de dam werden weggespoeld. Deze zelfde techniek zal zijn gebruikt bij ieder volgend traject. Een probleem was de hogere laag veen op het Hoogezand lag (als je hier het laagveen weg laat en van een 3 a’ 4 meter dikke laag hoogveen uit gaat). In dit veen lag (de meerstal Sapmeer) het Sappemeer dat veel meer op de ondergrond lag dan er in. Volgens een boekje over het meer zou het wel vier meter diep zijn geweest. (Dat zou dan prima kunnen kloppen als na de vervening Sappemeer een kleine meter lager komt te liggen dan Hoogezand). Afgezien van het feit dat de meter nog moest worden uitgevonden zit er in de ondergrond ter plaatste zeker geen gat van vier meter diep. Het meer lag dus te midden van het veen en dat zegt iets over de hoge waterstand in dat veen. (Indien je hier echter uit zou gaan van een meerstal, een meer omsloten door een dikke laag veen, kan de redenering heel goed kloppen). Op foto’s die honderd jaar geleden zijn genomen tijdens de vervening blijkt dat het veen razendsnel inklinkt op het moment dat er een veertig meter brede goot in het veen wordt gegraven als voorbereiding op het graven van een kanaal. Over tientallen meters zakt aan weerszijden het veen als Haagse bluf in elkaar.*

Men spreekt in de stukken ook over het “aftappen” van het meer. Toen dit Sappe- of Duivelsmeer leeg liep kon men in hoog tempo doorgraven. Bij de rand van het inmiddels leeg gelopen meer aangekomen, de plaats waar het Bontehuis midden voor het diep is gebouwd (of dachten ze dat het zo wel klaar was?), brengt men een klein verzet aan in het kanaal en graaft men verder richting Zuidbroek. Vervolgens, maar in ieder geval later, graaft men de “winkelhoek” richting noord. De winkelhoek staat “winkelhaaks” op de doorgegraven vaart richting Zuidbroek en vormde de afwatering van het gebied met het Achterdiep. De stad als eigenaar bepaalde hoe het terrein van het voormalige meer moest worden ingevuld. De gronden konden worden uitgegeven en zo nodig aan snee worden gebracht. Het kerspel Zuidbroek wilde ook een deel van de koek maar legden het in gerechtelijke procedures af tegen de stad. Zij van de stad hadden immers het meer droog gelegd en claimden er zelfs nog wat bij aan de kant van de Zuidbroeksters.

Het benutten van torens

De stad bepaalde dat er een “Noorderdiep” (het latere Achterdiep) moest worden gegraven met daarbij de opdracht dat tussen iedere twee boerderijen een bevaarbare wijk diende te worden gegraven richting Slochterdallen (het dal van de Siep). het Achterdiep ving dan het water op en leidde dit via de Winkelhoek naar het Schuitediep (Winschoterdiep). Zodoende was er maar één brug en sluis nodig aan het Schuitediep - noordzijde. Hoe men er toe gekomen is het Achterdiep niet parallel te graven aan het Schuitediep blijft vooralsnog ongewis. (Ik denk dat men hier het Achterdiep parallel aan de gemeentegrens tussen Duurswold en Gorecht de “Lodijck” heeft gegraven en daar weer haaks op de wijken. Daar komt nog bij dat als je het Achterdiep naar het westen zou doortrekken je op de grens van Foxham en Martenshoek uit-

komt, daar waar het Abrams diepje en de Lodijck beginnen). Bijna aan de andere kant van het voormalige Sappemeer besloot men richting Noordbroek te graven. Een vreemde zet gezien alle waterstaatkundige problemen als gevolg van het doorsnijden van de natuurlijke afwateringen door dit hoger gelegen kanaal. En dat terwijl de vaarroute naar de Siep met de doorsnijding dwars door Noordbroek er ook al was. De gravers en landmeter stonden vanaf Sappemeer gezien voor een eendeloos stuk veen en moesten daar richting in aangeven. Men heeft zich blijkbaar laten lijden door de in de verte opdoemende torens van de Woldstreek. Als eerste werd de grens getrokken tussen Oldambt en Goorecht (de huidige grens bij Westeind). Vanaf de oostzijde van het voormalige Sappemeer in één lijn naar de toren van Siddeburen. Deze toren is ook het richtpunt geweest voor het graven van de Jouwerswijk, het latere Noordbroeksterdiep. De organisatie is schijnbaar nu goed geregeld want de terreinen ten oosten van dit diep worden goed aangekaart uitgegeven. Ook het noorden van het achterdiep is goed aangekaart hetgeen niet te zeggen valt van de landen tussen het Winschoterdiep en het Achterdiep gelegen. Over het aanhouden van de verafgelegen torens t.o.v. de lijnen in het veld valt verder op te merken dat bij de aanleg van de wijk langs de Herenstraat recht aangehouden is op de toren van Schildwolde en de vijfde (deels voormalige) wijk richting het noorden, geteld vanaf de brug over het achterdiep, gericht is op de toren van Slochteren. Deze lijn bepaalde de verdere richting en uitgifte van de landen tussen Achterdiep en Siep. De logica in het ontstaan van de vorm van de landerijen en ontginningsrichtingen is ineens weer weg als het gaat om het Noorbreeksterdiepje. Het stuk vanaf de “dam” in het dorp is duidelijk. Deze loopt parallel, van welke kant je ook komt, aan de opstreckende gronden. Maar vanaf de Sappemeer kant gebeurt er iets vreemds. Men graaft van het Winschoterdiep, aanhoudende op de toren van Siddeburen, tot aan het Achterdiep volgt deze vervolgens vier heerden in oostelijke richting en gaat dan parallel aan de uitgifte van de landen ter plaatse, richting noord. Op deze plek stond, toen het diep nog in gebruik was, de “Rolpaal”. Vervolgens besluit men aan te houden op de kerk van Noordbroek en zou zodoende uitkomen op het diep bij de huidige Botjesweg. Toch bedenkt men zich even voorbij de (voormalige) grens tussen Goorecht en Oldambt. (Daar waar de schuur in het veld staat). Mocht men het nu in Oldambt of het kerspel Noordbroek zelf uitmaken of is er ook gegraven vanaf Noordbroek en kwam het anders niet zo lekker uit? In dat geval moet er in Sappemeer ergens een richtpunt zijn geweest waarop men aangehouden heeft vanaf de hoek bij Stootshorn. Maar wat dan? Zonder de knikjes tussen de gemeente grens van Hoogezand-Sappemeer en de brug over het Achterdiep hadden de twee diepgedeelten elkaar exact ter hoogte van de huidige Sieweg ontmoet. Het ligt voor de hand dat de bedoeling is geweest. Mogen we hieruit opmaken dat het Noordbroeksterdiepje oorspronkelijk vanaf twee zijden is gegraven? (je zou hier ook nog eens naar de hoogte van het maaiveld kunnen kijken er liggen op dit stuk een aantal zandkoppen (Sieweg) waar ze toen enigszins tussen door zijn gegaan). En is er dan ondertussen sprake geweest van het wijzigen van de oorspronkelijke plannen?”

Borg Vredenburg

Zoals u aan de jaartallen kunt zien was vlak na het graven van het Nije diep men reeds bezig om langs het kanaal Martenshoek bewoonbaar te maken. Vanaf 1659 kocht de Groninger burgemeester Gerhard ten Berge (1620-1682) diverse stukken grond aan langs het net gegraven Nije diep in Martenshoek. Hij liet het land vervenen en maakte er een geheel van. Hierop liet hij in 1664 een huis bouwen, om zo met zijn familie de stinkende van enge ziekte bezochte middeleeuwse stad te ontvluchten. Het huis vernoemde hij naar zijn vrouw Houcke van Freden en zichzelf, “Fredenberg”, later Vredenburg genoemd.

Het huis en landgoed werd in 1668 overgedragen aan zijn zoon Gerhard Hindrick ten Berge (1644-1699). Gerhard jr. was rentmeester van de vaste provinciegoederen en raadsheer van de stad Groningen. Hij breidde het landgoed uit, zodat het uitstreekte van Martenshoek tot aan de Knijpslaan. Ten oosten van de buitenplaats werd de Nederlands Hervormde begraafplaats aangelegd en vanaf het Winschoterdiep (huidige Meint Veningastraat) liep het tot aan Kolham.

Toen in 1683 (Vredenburg als detail op de Beckeringhkaart (1781)) Ten Berge als rentmeester werd opgevolgd door Andreas Spanheim, kwam deze erachter dat Gerhard jr. geld in zijn eigen zak had gestoken. Nadat dit na een onderzoek in 1686 werd bevestigd vluchtte Ten Berge naar Parijs. Hij werd bij verstek ter dood veroordeeld en zijn bezittingen werden verkocht om aan al zijn schulden te voldoen. In 1688 werd de Vredenburg gekocht door Antonius Gerlacius (1656-1708), die het huis als buitenhuis gebruikte. In 1725 verkocht zijn zoon Govert de borg aan de familie Trip. De koopakte omschrijft het geheel als volgt: “Huisinge, Schiren, twee Schathuisen, Stallingen; Singels, hoven, laanen, tuinen, benevens beelden en Embellisementen, voorts hekken en Stekken, planten en plantages en alles wat aard en nagelvast is, met nog vier kamer en eene huisplaats daarby gehorig, van ouds “Vredenburg” genaamt, zynde op t HogeZand de Heerenhuizinge, tuine en een gedeelte der Landerieen (...) met alle heerlykheden, gerechtigheden en Vrydommen, gestoelten in de Kerk, vryheit van Jagt, en Vissen”. In 1748 erfde Jan Lucas Trip het huis van zijn vader en noemde zich sindsdien “heer van Vreedenburg”. Nieuwe eigenaar werd in 1788 Mr. Albert Hendrik van Swinderen (1732-1801) die de buitenplaats van de erven Trip kocht. Als dan Eisso Metelerkamp (1756-1813). het huis 9 jaar later koopt word het huis afgebroken, en het voormalige landgoed verkaveld. Delen aan de oostkant van het landgoed kwamen in handen van dr. Bleeker, en de westkant werd verkocht aan Wiardus Hora Siccama, die er het huis Zomerzorg liet bouwen. Zomerzorg gaat later dienst doen als belastingkantoor van HogeZand, en voor de afbraak diende het nog enige jaren als jongerengebouw “De Snikke”.

Het achterland van Martenshoek

plaatst het achterland zich door de vervening steeds verder zuidwaarts door het graven van, eerst het Kieldiep (1637) dan het Nieuw Compagniesterdiep (1637), Kalkwijksterdiep (1632), Borgercompagniesterdiep (1647), Tripscompagniesterdiep (1648), Oosterdiep (1647), Westerdiep (1649), Ommelanderdiep (1653), Zuidwendinger Hoofddiep (1650), Stadskanaal en Boerendiep (1765- 1784) en Musselkanaal (1819). Naarmate de vervening met zijn diepen en wijken zich steeds verder de Veenkoloniën in groef, ontstonden er meerdere nieuwe nederzettingen vaak gelegen rond sluis of brug. De vervening met daar uit voortvloeiend het in cultuur brengen van de ontstane landbouwgronden, zorgden voor een constante stroom van schepjes geladen met turf en later met landbouwproducten tussen de Veenkoloniën en de Stad. De schepen die turf naar de stad brachten gingen zeker niet leeg terug de Veenkoloniën in, maar namen alle goederen mee die men nodig had om het veen te ontginnen en tevens de goederen die gebruikt werden om o.a. huizen, boerderijen, molens, sluizen en bruggen te bouwen, om zo de infrastructuur aan te leggen die men nodig had om in de nieuwe nederzettingen te kunnen leven. Ook het geestelijk leven werd niet vergeten, er werden door de Stad in de Veenkoloniën kerken gesticht, en niet alleen voor een hoger doel, maar het had ook een zeer praktisch doel. Het was ruig in de vooral door mannen bevolkte verveningen, en door het bouwen van deze kerken probeerde men ook meer vrouwen naar deze gebieden te halen. Deze vrouwen zijn/ waren over het algemeen eerder geneigd om naar een kerk te gaan, en om de mannen mee naar de kerk te nemen, dit had dan een heilzame werking op deze ruige samenleving. Tevens waren deze vrouwen goedkope arbeidskrachten en konden in tegenstelling tot mannen veel beter turf in en op de schepen stapelen. Als er een schip leeg uit de Stad dreigde te vertrekken was het de Stad die eiste dat de schipper niet leeg terug mocht maar een lading stadsdrek mee moest nemen. Dit in ieder geval tot de sluis in Martenshoek waar (ter hoogte van de huidige Chinees) deze drek werd verhandeld, om dan verder de veenkoloniën mee ingenomen te worden om daar op het juist afgegraven stuk grond vermengd te worden met de bonk (de bovenste laag van het veen) om zo een vruchtbare bodem te creëren. Hierdoor is het mogelijk dat men een, in 1700 op de Grote Markt verloren muntstuk, eeuwen later terug vond op een akker in Zuidwending.

Martenshoek

De vraag naar vervoer zorgde er voor, dat in heel de Veenkoloniën, op kleine scheepswerven, door scheepstimmermannen voor de binnenvaart geschikte schepen werden gebouwd. Alles maar dan ook alles moest door de sluis van Martenshoek dat dan ook de naam “Drukke Buurt of Verlaat” krijgt. Niet alleen het schutten van schepen was van belang, de sluis of Drukke Verlaat was ook voor de waterhuishouding uitermate belangrijk, al was er in het begin nog geen goede afstemming met vooral de sluis in Zuidbroek. Het ging dan ook regelmatig fout, waardoor dan Sappemeer onderwater liep, of dat er schepen vast liepen om dat er niet genoeg water voor handen was. Als dan ook nog het water van de andere nieuw gegraven diepen door het sluis afgevoerd moet worden, geeft dat in Martenshoek problemen. Men kan, omdat men de schepen moet blijven schutten, het water niet snel genoeg kwijt en dat heeft de consequentie van weer natte voeten in Sappemeer. Om dit probleem op te lossen en de waterstanden beter onder controle te krijgen werd de Molensloot gegraven.

Deze Molensloot kon door middel van open gedraaide kleppen constant overtollig water lozen terwijl de sluis wel schepen kon blijven schutten. Vóór het gebruik van de Molensloot, stroomde het water door het verval en de smalle sluis zo snel dat men lieren moest gebruiken om de schepen stroomopwaarts de sluis in te krijgen, een scheepsjager met paard kreeg dit dan

Martenshoek: Molenslootje en Molendijk. 1908

niet voor elkaar. De Molensloot komt later nog eens in het nieuws, maar daar zat een luchtje aan. In deze tijd is Martenshoek nog niet het centrum dat het rond 1900 zal gaan worden om de heel eenvoudige reden dat er nog geen winkels waren zoals nu, men was veel meer ingesteld op zelfverzorging, wel wordt er reeds over een dichte aaneengesloten bebouwing gesproken, waar men naast veel ambachtlieden, veel kroegen, en stille knippen vond.

In 1798 krijgen we de Bataafse Omwenteling en dat betekend niet alleen het einde van de oude republiek maar tevens werd de macht en invloed van de stad Groningen ingeperkt. Gevolg hiervan is dat in 1811 nieuwe gemeenten ontstaan, Martenshoek vormt dan met Westerbroek, Kropswolde en Hoogezand de gemeente Hoogezand en is het Gorecht als gemeente verleden tijd.

Foxham

Rond 1840 reisde men in de Veenkoloniën over water omdat vooral in deze streek zich een zeer uitgebreid netwerk van waterwegen bevond waar langs bijna alle woonsteden (lintbebouwing) zich bevonden. Was je naar het oosten Foxhol voorbij gevaren, dan had je aan je linkerhand Foxham liggen waar je als eerste het Foxhamster tolhek tegen kwam, terwijl je even verderop het huis Jagtwijk zag liggen, dat in 1706 door dr. Eppe Crous gesticht was. Later in 1728 werd Jagtwijk in opdracht van Hendrik Trip verbouwd, volgens de beschrijving was deze borg in de 18de eeuw een verdiepingen hoog, langwerpige en ondiepe huis met een centrale hal, bereikbaar via de voordeur onder een topgevel. Links van de hal, waarin waarschijnlijk de trap naar boven te vinden was, bevond zich de grote zaal, en aan de rechterkant bevonden zich nog 2 andere vertrekken, en er waren op niet nader aan geduide plekken andere vertrekken gesitu-

eerd, vermoedelijk bevonden zij zich in een aanbouw aan de achterzijde. Bij Jagtwijk werd in het begin van de 19de eeuw een branderij van mout- en brandewijn gebouwd. En omstreeks 1890 werd alles afgebroken nadat in 1875 de opstallen bij een verkoop waren verkocht. Op de scheiding (grens) van Slochteren en Hoogezand zie je de aardappelmoutwijn fabriek Fulton liggen, en gelijk na deze fabriek heb je, nog steeds aan de linkerhand, een paar laag liggende onbebouwde percelen waar de loop van het Abrams diep was.

Sluis of Drukke Verlaat

Vanaf nu heb je aan weerszijden van het Winschoterdiep een ononderbroken bebouwing van huizen en bedrijfjes van ambachtlieden, scheepswerfjes, kroegen, stille knippen en de eerste winkeltjes, dan ben je in Martenshoek, met het zwaartepunt rond de sluis. Hier, na de Molensloot rechts te zijn gepasseerd had de schippersvrouw de mogelijkheid om van het schip te gaan en de nodige boodschappen te doen. De schipper stak aan wal om het tolgeld te betalen, taken voor het onderhoud van schip te regelen, en te kijken of er nog een vracht te regelen viel, maar als laatste, net als de scheepsjager deed, werd er een borrel gekocht.

Nu zie je dan ook dat Martenshoek belangrijk werd, dit door het toenemen van het aantal arbeidsplaatsen, die voor het grootste gedeelte voortkwamen uit de toenemende industrie. Met

de groei van arbeidsplaatsen ontstond er in Martenshoek een concentratie van middenstanders, naast kleine buitens, oliemolens en houtzaagmolens afgewisseld met sloopstimmerwerven en ook ijzergieterijen waar mensen in werkten. Veel van deze mensen moesten hier in Martenshoek boodschappen doen. Naast de eerste sloopstimmerwerven verschenen rond 1650 ook aanverwante bedrijfstakken als mast- en blokmakerijen, zeilmakerijen, touwslagerijen en lijnbanen. En als in 1760 de eerste ankersmid komt, is de productie van binnenvaartschepen

voor een gedeelte vervangen door die van zeeschepen en het aantal schepen dat van de helling gaat neemt ook sterk toe. Met het maken van zeeschepen neemt echter de afhankelijkheid en de invloed van buitenaf sterk toe, bijvoorbeeld door oorlogen die gevoerd worden in het buitenland, dan wordt het varen en handel drijven een stuk moeilijker

Industrie

Met het verdwijnen van het veen, rukt de verbouw van de aardappel steeds meer op en zie je fabrieken ontstaan waarvoor deze aardappel de grondstof vormt. Als eerste verschijnt in 1834 de aardappelmoutwijnfabriek, gesticht door de gebroeders Van Lennep in Foxham aan het Winschoterdiep. Deze aardappelmoutwijn moet de tegenhanger van de graanjenever uit Schiedam worden. De aardappelprijzen waren echter in verhouding meestal hoger dan de graanprijzen en daardoor draaiden deze aardappelmoutwijnfabrieken slecht. Ze hielden het maar enige jaren vol en moesten dan, bij gebrek aan geld, weer sluiten. Met de ijzergieterijen, aardappel- en strokartonfabrieken was het beter gesteld en dit wordt dan ook de beeldbepalende industrie voor Martenshoek en de totale Veenkoloniën. Door steeds grootschaliger agrarische industrieën en het aantrekken van de zeevaart met grotere schepen, de scheepsbouw was rond 1855 op zijn hoogtepunt, neemt ook de vraag, naar ijzeren gereedschappen, bij steeds meer en grotere boerenbedrijven, gestaag toe. In Foxham is een ijzergieterij, die zijn oorsprong vindt in Assen, waar Roelof Hunse in 1866 begon met de Asser gieterij. In 1892 werd H.J. Koning eigenaar van deze gieterij. Koning zag betere afzetmogelijkheden in de Groningse Veenkoloniën en besloot in 1896 het bedrijf, met de hele inventaris, over te plaatsen naar Foxham op het terrein van Jagtwijk, dit was een slimme zet omdat hier volop scheepsbouw was met vele gegoten onderdelen zoals ankerlieren, bolders enz. Alle werklieden konden mee verhuizen van Assen naar Foxham en bijna allen gingen mee. Na de 2de wereldoorlog werd de naam veranderd in Gieterij Noord Nederland en tot 1980 heeft het bedrijf hier bestaan onder die naam. In 1983 bijna een eeuw na hun komst in Foxham is het over en uit met de Gieterij en gaan ze failliet. Volgens geruchten waren nog er opdrachten genoeg maar het bedrijf kon het niet meer aan.

Er werd nog geprobeerd om samen te werken met de motorenfabriek van Brons uit Appingedam. De schulden waren echter al opgelopen naar 1,7 miljoen gulden. Het was het einde van de gieterij dat zo veel jaren in Foxham stond, dertig man kwamen op straat te staan. Het was 1880, een tijd dat geen enkel zeeschip van de helling liep, en veel scheepswerven zich weer toe legden op het maken van kleinere binnenvaartschepen. Het Martenshoekster verlaat was een flessenhals voor de scheepsbouw, het had een te geringe lengte en breedte, zodoende konden de werven, ten zuiden en oosten, van de sluis niet profiteren van de opening van het Eemskanaal in 1876 en het vergroten van de Bontebrug in de stad Groningen. Dit terwijl de schepen ten westen van de sluis dit wel deden en dan ook transformeerden tot een moderne bedrijfstak. De behoefte aan machine-industrie werkte rond 1882 stimulerend, en niet alleen in Holland maar ook in het noorden met zijn vooral steeds groter worden zeeschepen had men steeds meer behoefte aan gegoten ijzer i.p.v. gesmeed ijzer. Eén van de nieuwe bedrijven was van Ten Oever, Koning & Co. in Martenshoek, waarvan J. M. de Muinck Keizer in 1882 eigenaar werd.

Het bestaan van de ijzergieterij was gelegen in de opkomst van de jonge groeiende veenkoloniale industrie. De start was bescheiden, in een al even zeer bescheiden stukje ijzergieterij in ons land, al dan niet verbonden met de ertssmelterij. Deze bescheidenheid kwam voort uit het feit dat men alles uit het familiekapitaal moest financieren. Geen bank noch iemand van het beleggende publiek had belangstelling voor de innovatie van deze industriële bedrijfstak, dit in tegenstelling tot ondermeer in België (Luik) waar dit wel was gebeurd. Het was echter de expansie van de Groninger veenkoloniën, in de negentiende eeuw, die de drijvende kracht was en de ijzergieterij hier in Martenshoek deed overleven. De omschrijving van de ijzergieterij van Ten Oever, Koning & Co. te Martenshoek was in de periode 1851-1882, een financieel armoedige onderneming van bescheiden omvang (haar maximum aan arbeiders bedroeg 60, waaronder nog 10 jongens). Het bedrijf verkrijgt door hetgeen wat later zou blijken, juist in een malaisetijd, een zet in de goede richting toen de eenentwintigjarige J.M. de Muinck Keizer het bedrijf overnam, hij was een kleinkind van Johan Koning, die zich toen uit zijn gieterij terugtrok. Jan Menzo werd hiermede de ziel van wat men gerust een eenmansonderneming mag

noemen, alles deed hij zelf, het werk, de administratie, de controle, hij gaf leiding bij het gieten, dacht plannen uit, nam proeven, voerde technische verbeteringen door, zocht nieuwe relaties, en nam zo het hele bedrijf op sleeptouw. Financieel had hij soms moeite om de rente van het

hem geleende geld op te brengen. Er stond hem maar één meesterknecht in de werkplaatsen ter zijde. Pas kort vóór 1900 kwamen daar een boekhouder en een werktuigkundig tekenaar bij. Deze harde werker heeft onder de meest moeilijke omstandigheden de grondslag gelegd voor dit deel van de Nederlandse industrie. In 1902 doet De Muinck Keizer de eerste stap naar het gieten van staal. Terwijl in 1897, een commissie van experts, na een wel zeer grondig onderzoek van vijf jaar, zich de vraag stelde; of een Nederlandse staalgietterij wel levensvatbaar was, en hier een ontkennend antwoord op gaf, begon juist in dat jaar De Muinck Keizer te gieten. Het is de grote verdienste van De Muinck Keizer dat hij niet alleen de proef heeft willen en durven nemen, anderen deden dat ook al, maar dat hij door kunde en jarenlange volharding dit tot een succes heeft gebracht. Onvermoeid experimenteerde de ondernemer met wat hij “reformijzer” noemde, doch het was in werkelijkheid inderdaad “gietstaal” iedere keer had hij nieuwe procedés, wat in 1911 uiteindelijk een geslaagde proef met convectortechniek gaf. Een lang gevecht van 10 jaar, waarbij hij dankbaar gebruik maakte van de Duitse vakkundigheid. Na dit succes waarin het provinciaal getinte bedrijf in Martenshoek de allures van grootindustrie gaat aannemen, blijkt dat het bedrijf daardoor ook aan zijn oude omgeving ontgroeit is, en vertrekt de Muinck Keizer naar Zuilen. De eerste wereldoorlog werkte vertragend, maar daarna had deze oorlog op de ontwikkeling van het bedrijf een gunstige werking. Nog enkele jaren werd ook in Martenshoek doorgewerkt, maar vervolgens vertrekt het totale bedrijf naar Zuilen bij Utrecht. In 1917 verkreeg het bedrijf daar de steun van verschillende grote industriële ondernemingen, waardoor De Muinck Keizer de beschikking kreeg over een aantal vooraanstaande zakenlieden, naast een paar bankiers, als commissarissen. Twee zoons traden naast hem als directeur op. Het wordt dan 1919/1921 en er is een overeenkomst met de toen opgerichte Nederlandse Hoogovens. De Muinck Keizer werd daar commissaris en kreeg zelf in zijn zaak drie commissarissen uit dat milieu erbij. Met financiële hulp van de hoogovens en bovendien een geslaagde emissie (ad 120%!) verwierf hij zich de nodige middelen voor een uitbreiding. Een nieuwe techniek, de elektrooven, deed de convectors, de verworvenheid uit 1911, stil leggen. Na de zorg van dagelijks, betrekkelijk klein, geploeter in Martenshoek, en na de oorlogsconjunctuur in de eerste jaren te Zuilen, komt de volgende periode op economisch gebied, doch ditmaal in grootse stijl, met alles wat daarbij behoort! Nadat in 1921 de depressie er was, deed

in 1929 de vertraagde crisis opnieuw en heftiger dan tevoren haar intrede. Het jaar 1932 betekende wel het dieptepunt, in dat jaar stierf De Muinck Keizer. Het was niet alleen De Muinck Keizer die hier in Martenshoek goede zaken deed maar ook Machinefabriek Landeweer was een innoverend bedrijf dat Ketels en machines vervaardigde voor watergemalen en voor veel veenkoloniale fabrieken. Landeweer was gevestigd achter het sigarenwinkeltje van Herman Bodewes. Tot de afbraak van de sigarenwinkel waren de sporen van Machinefabriek Landeweer, duidelijk op de muren van het huis te zien. Om de steeds groter wordende ketels tussen de twee panden door te krijgen werd er een hele ronding uit de muur van het linker pand geslepen, links achter in de gang zie je nog met rode baksteen een gedeelte van de Machinefabriek waar later timmerfabriek Pruis zijn domicilie vond. Nadat De Muinck Keizer Martenshoek had verlaten wordt het later door de Nederlandse staat opgekocht om er een kanonnengieterij in op te starten, dit bleef echter in de marge steken en er heeft nooit een in Martenshoek vervaardigd kanon een kogel geschoten, deze overname zorgde echter wel voor wereldnieuws.

Wereldnieuws na de 1ste wereldoorlog

Het Vaderland - Vrijdag 18 september 1931 – Avondblad D

Het verontrustende gerucht Van verscheidene lezers aan de Riviera ontvingen wij, (d.i. de Redactie. Haagsche Post), in de afgelopen week onthutste brieven "Wat is er toch waar" vroegen deze lezers "van het sensatieverhaal in de Eclairer de Nice et du Sud-Est over het fabriceren van kanonnen in Nederland voor Duitse rekening?" De krant was er bij gevoegd. Ze bevatte een opzienbarend verhaal, waarvan hier en daar de kern al in een Hollandsch dagblad verscheen. Het verhaal komt er in vertaling hierop neer: "de Firma Vlessing en Co.

Begon reeds dadelijk na de wapenstilstand Duitsch oorlogsmateriaal te importeren en dit materiaal werd in Nederland opgeslagen. Deze firma is een Duitsch – Nederlandsche onderneming, waarin de Duitsche wapenindustrie deelneemt. Te Krimpen is een groot depot van artilleriemateriaal gevestigd. De Duitsche belanghebbende in de firma hebben het recht over dit materiaal te beschikken. Reeds in 1920 heeft de Fransche Regering langs diplomatieken weg de Nederlandsche Regering om inlichtingen verzocht, doch Nederland weigerde in te grijpen op grond dat het hier “particuliere Ondernemingen” betrof. De firma Vlessing (aldus nog steeds de Eclairer) is in 1916 opgericht om zaken te drijven met Duitschland. Na den oorlog werd de

naam veranderd in “Hollandsche Industrie- en Handelsmaatschappij” met zetel in den Haag. Zij richtte groote Depots van gewezen Duitsche wapenen in, de grootste te Hoogezand en te Krimpen a.d. IJssel. In 1923 voerde zij officieel bestellingen van oorlogsmaterieel uit.

Dit was het begin van een paginagroot artikel in de krant “Het Vaderland”
 Waarom verontrustend, wel eigenlijk is dit nog de nasleep van de 1ste Wereldoorlog waarin de Duitsers na hun kapitulatie, zeer zware herstelbetalingen kregen opgelegd, met daarbij dat ze nooit meer een leger zouden mogen bezitten om nog eens een oorlog te ontketenen, zij mochten alleen maar verdedigingswapens produceren, en in bezit hebben, met een klein leger om hun vaderland te beschermen.

Het bericht gaat verder met, *tot in 1926 waren de opgeslagen wapenen, althans in schijn, te koop. Maar van 1926 af, d.w.z. na de ontbinding van de Intergeallieerde Controle Commissie voor de bewapening, waren bedoelde voorraden niet te koop. Het artilleriepark te Krimpen kan geschat worden op ongeveer 1500(!) kanonnen. In de Raad van Beheer der Maatschappij*

zitten tal van Duitschers. Het kapitaal is grootendeels afkomstig van Frederich Krupp. De president van dien Raad van Beheer is de heer van Beuningen, die als vertegenwoordiger van het Rijnsch-Westphaalse Steenkoolsyndicaat in nauwe betrekking staat met de West Duitse "Schwerindustrie". De machinefabriek en scheepswerf P. Smit Jr. in Rotterdam is de belangrijkste onderneming van de "Hollandsche Industrie- en Handelsmaatschappij". Deze fabriek heeft een speciale afdeling voor het fabriceren van zwaar geschut.

Het groeide in 1931 uit tot een internationale kwestie die zich voortsleepte, waarbij er o.a. Kamervragen gesteld en onderzoeken werden gelast.

Het Vaderland - zaterdag 23 december - 1932 Ochtendblad A
komt met een volgend verhaal:

GEEN WAPENS ENZ. UIT NEDERLAND NAAR DUITSCHLAND

Verklaring van Minister Van Schaik Antwoord op vragen van het kamerlid Alberda In Martenshoek in de fabriek van de Muinck Keizer, de voorloper van machinefabriek Gorter, en nu het huidige Venco, zijn uitsluitend machines opgelegd; ook bij Krimpen bevinden zich enkele machines. Ook deze machines verouderen. Zoowel de oude H.I.H. als de Siderius putten voor de inrichting van de fabriek niet steeds uit dezen voorraad. Nog kort geleden heeft H.I.H. Siderius eenige duizenden guldens neergelegd voor een nieuwe bank, hoewel er verscheidene van dit soort machines te Martenshoek staan. Het tempo waarin deze machines werken, is echter zoo langzaam, dat het de tempi van een moderne fabriek zou verstoren.

Ik ken vrijwel alle Nederlandsche industrieën, verklaarde de heer Haagens maar ik zou niet weten aan welke fabriek ik de machines zou kunnen aanbieden. Ik kan me alleen indenken, dat ze bruikbaar zijn op een kleinen buitenlandsche scheepswerf, waar het tempo nog niet zo hoog is opgevoerd, als in fabrieken elders.

De uitkomst van diverse onderzoeken wezen later ook uit dat het ging over bijna schroot dat de Nederlanders uit het naoorlogse Duitsland hadden aangekocht, en dat er van Duitse werknemers of eigenaars was geen sprake was.

Op vragen van den heer Alberda in verband met in Frankrijk verspreide geruchten over wapens en munitie, welke naar Nederland zouden zijn uitgevoerd of hier ten lande zijn vervaardigd, met het doel naar Duitschland te worden doorgezonden en betreffende de tegen de verspreiding van dergelijke geruchten van Regeeringswege te nemen maatregelen, welke vragen als volgt luiden:

1. Is het den Minister bekend, dat onlangs in een congres van de Radicaal-socialistische Partij in Frankrijk is beweerd, dat kort geleden uit Frankrijk een 500-tal tanks en een zekere hoeveelheid licht geschut naar Nederland zouden zijn uitgevoerd en dat die tanks en die kanonnen bestemd waren voor Duitschland? Heeft de Minister onderzocht of wil de Minister onderzoeken, wat er van die bewering waar is en wil de Minister de uitslag van dat onderzoek mededelen?

2. Heeft de Minister kennis genomen van de artikelen van den heer Charles Reber in het Parijsche blad La Republique, onder den titel "Le Troisieme Reich rearmed", waarin o.a. wordt beweerd, dat een zestal hier te lande gevestigde en door de schrijver met name aangevoerde ondernemingen, in verbinding staand met de Handelsmaatschappij Siderius, wapens, munitie of werktuigen tot het vervaardigen daarvan voor Duitschland maken: dat die fabrieken onder het technisch toezicht staan van een bureau van de N.V. Ingenieurskantoor voor Scheepsbouw, welke vennootschap in Duitschen handen zou zijn; dat een van de fabrieken tot

het hierboven bedoelde zestal behoorende, nl. de Machinefabriek I.M. de Munck Keizer onlangs te Martenshoek een aantal machines heeft doen inschepen om te worden vervoerd naar de fabriek van P. Smit Jr. te Rotterdam, welke goederen echter, volgens mededeelingen van andere bladen, naar Duitschland zouden zijn vervoerd: dat herhaaldelijk wapens, in de bedoelde Nederlandsche fabrieken vervaardigd of uit de daar aanwezige voorraden afkomstig, per schip naar Duitschland zijn vervoerd. Welk oorlogsmateriaal dan onder den naam van machineonderdelen de grens zou overgaan; dat ook langs de Schelde vervoer van wapens en munitie uit België door Nederland naar Duitschland plaats zou hebben? Wil de Minister mededelen of aan deze geruchten eeniger waarde moet worden toegekend, en zoo ja, wat daarvan waar is?

3. Indien de Minister van oordeel is, dat geruchten, zoals de in hier bovenstaande vragen vermelde, zonder goede gronden worden in omloop gebracht, welke maatregelen denk hij dan te nemen of te bevorderen, om zulke geruchten zoo spoedig mogelijk door openbare weerlegging onschadelijk te maken en verdere verbreiding van onjuiste voorstellingen zoo veel mogelijk te voorkomen? Heeft Minister van Schaik het volgende geantwoord;

1. Het is de Minister niet bekend, dat een bewering, als in de vraag bedoeld, op een congres van de Radicaal-socialistische Partij in Frankrijk zou zijn geventileerd. Dat onder de huidige omstandigheden uit Frankrijk 500 legertanks en een aantal kanonnen naar Nederland zouden zijn uitgevoerd met- blijkbaar clandestien- bestemming naar Duitsland is zoo duidelijk een verzinsel, dat naar de juistheid daarvan geen onderzoek behoeft te worden ingesteld.

2. Van de mededeelingen van Charles Reber in Het Parijsche bald La Republique heeft de Minister inderdaad kennis genomen. Kwaadwillige of ziekelijke phantasie In het midden gelaten, waaraan de schrijver zijn "gegevens" kan hebben ontleend, zijn diens mededeelingen slechts als uitingen van kwaadwillige of ziekelijke phantasie te beschouwen. Dergelijke berichten, waarbij wel moeilijk anders dan aan kwade trouw tegenover Nederland kan worden gedacht, zijn geen ernstige weerlegging meer waard. Wanneer men slechts bedenkt, dat de bedoelde Maatschappij "Siderius" bij gebrek aan emplooi sinds eenige maanden niet meer als wapenfabrikant werkzaam is en als zodanig wordt geliquideerd; dat de fabriek de Munck Keizer geen machinefabriek is doch een ijzergieterij is, gevestigd in Utrecht, en niet – zoals Reber verklaart – Te Martenshoek; dat te Martenshoek een opslagplaats is van destijds opgekochte oude draaibanken, die voor het bewerken van het modern geschut niet wel bruikbaar meer zijn, en dan verder nog door Reber genoemde "wapenfabrieken" zijn een metaalhandel, een fabriek van zuiggasinstallaties en een oxygeenfabriek, dan kan men zich wellicht eenig denkbeeld vormen van de waarheid der geruchten omtrent vervaardigen en export van oorlogsmateriaal door die inrichtingen. Het "Ingenieursbureau voor Scheepsbouw" waar naast Nederlandsche ingenieurs ook Deutsche ingenieurs werkzaam zijn, maakt ontwerpen voor scheepsbouw, onderzeeërs enz. doch heeft, voor zover is gebleken en het geen ook voor de hand ligt, over die fabrieken geen technisch toezicht. Ook de telkens weder opduikende berichten over vervoer naar Duitschland van de "wapenvoorraden" van de N.V. Siderius vanuit de opslagplaats te Krimpen aan de IJssel kunnen niet anders worden beschouwd dan als pogingen om den naam van ons land in het buitenland afbreuk te doen. De half afgewerkte kanonloopen en gietstukken van 'n verouderde staalsoort liggen nog steeds te Krimpen.

3. Onlangs nog heeft de Regeering aanleiding gevonden om, in verband met in Frankrijk hardnekkig opduikende onware berichten over de wapenindustrie in Nederland en bewapening van Duitschland door Nederland door Hr. M. gezant te Parijs een tegenspraak te doen uitvaardigen. Of het mogelijk zal zijn de onware berichten in het buitenland te volgen en of de Regeering het zich tot taak heeft te rekenen deze bij herhaling tegen te spreken, valt te betwijfelen.

Valsche conclusies . Veel zou reeds in de goede richting zijn bereikt, indien kon worden bevorderd, dat een eind werd gemaakt aan zekere onverantwoordelijke Nederlandsche berichtgeving, welke voet geeft aan het in het buitenland gekoesterd wantrouwen. Daarbij wordt gewezen op het artikel “de weg terug, 1918—1932, Draaibanken voor kanonnen, te Martenshoek bewaard, worden weggehaald. Geheimzinnig vervoer naar Duitsland””, in de Vooruit van 17 October j.l. en op het met photo's verlicht hoofdartikel “Vervoer wapenvoeraden” in de Vooruit van Zaterdag 2 December j.l. avondblad, waarin, nog wel samen gevoeven met een overzicht van de inhoud van het bovenvermeld artikel, men even onjuist als tot valsche conclusies suggereert relaas omtrent de “voorraden” de bruikbaarheid van het materiaal, het vervoer daarvan, enz. wordt gegeven, en welk artikel zeer geschikt is om aan de verkeerde geruchten in het buitenland nieuwen glans te geven.

Maartenshoukster Verloot (van Jaap Westerdiep)

Wie vertell'n joe vandoage, over de roem van de sluus hier

Deur aal dij schepen was 't hier altied drok

't Was nering veur slachter - veur bakker en kroegboas

Mor ook veur de moakers van zeilen en blok.

De sluus was het haart, van Martenshouk toch

De doezenden schepen dij brochten vertier

De schipper dij vlug hier een borreltje kochte

En de vraauw dee hail zunig heur boodschapkes hier.

Refrein

En aan ain kaant was 't mooi, wat er hier toun gebeurde

Mor voak ook verdraitig zo mout het nooit meer

't Waarkvolk hèt knokt om 't bestoan te verbeetern

Zai verdain'n onze dank alle doagen mor weer.

Veur scheepsjoagers was 't hier begun van heur sleepie

Mor even zo voak, was 't hier ook het end

En din zaten ze hier op 'n stoetje te kauwen

Of gaven veur 'n borrel heur leste vief cènt.

De sluus zoas 't was, dij is nou verdwenen

De scheepvoart van toun dij is d'r nait meer

Mor wie goan het veur joe nog ain moal verhoalen

Mor zoas het dou was zo komt het nooit weer.

Refrein

En aan ain kaant was 't mooi, wat er hier toun gebeurde

Mor voak ook verdraitig zo mout het nooit meer

't Waarkvolk hèt knokt om 't bestoan te verbeetern

Zai verdain'n onze dank alle doagen mor weer

Het dempen van

In een artikel van de Rotterdamse courant van 1926 worden er in Martenshoek door de sluismeester 42.224 scheepsbewegingen gemeld. Dit was tevens de topdrukte rond de sluis van Martenshoek maar met de recessie van de jaren 30 in het verschiet, gevolgd door de tweede wereldoorlog worden er steeds minder scheepsbewegingen geteld, en als dan ook nog de vrachtwagen het vervoer van alles wat per schip werd vervoerd langzamerhand overneemt zie je geen scheepsjager meer en is zijn plaats overgenomen door de opduwertjes en de lamme arm. Schepen voor de binnenvaart worden groter en krijgen een eigen motor aan boord. Dit alles zorgt er voor dat er geen plaats meer is voor een sterk vervuild diep, met zijn vele bruggen, dwars door Martenshoek, Hoogezand en Sappemeer en men besluit in de zestigerjaren van de afgelopen eeuw om het diep, na 350 jaar lang het beeld van Martenshoek te hebben bepaald, te dempen. En met het dempen van het kanaal is ook Martenshoek geheel veranderd, er is geen Jan Lampie, Rieks Diggel, Herman Zeef, Ankersmid Bodewes en Boas Herman meer. Er rest nog een Nije Diep in Foxham en een klein stuk aan het begin van Martenshoek, het eerste nog originele stukje van het historisch lint uit 1612. En ook de bewoners van dit laatste stukje moeten vechten om te overleven.

Banketfabriek Jac. Vegter B.V. sinds 1874 gevestigd aan de Sluiskade te Hoogezand is, net als Bodewes Scheepswerven aan de Werfkade en Beukema & Co aan de Meint Veningastraat, dat sinds 1994 door een fusie Kappa Karton heet al langer dan een eeuw gevestigd in Martenshoek. Martenshoek heeft rond de vroegere sluis tegen de verdrinking in toch een winkelfunctie behouden. Niet alles is veranderd, kreeg je vroeger met je vaartuig als je je niet aan de regels hield een breuk of boete, ook nu als je op dezelfde plek je voertuig verkeerd parkeert volgt er nog steeds een boete in Martenshoek.

O ja, het luchtje aan de Molensloot: er is in de tweede Wereldoorlog door de Engelsen een bom geworpen op Duitsers, die in de school zaten, maar de bom miste doel en belandde in een beerput gevolgd was dat het grootste gedeelte van Martenshoek onder de stront zat.

SEINPOST T

Luppo Wolthuis

Mijn herinnering aan 'Post T' gaat terug naar het jaar 1951.

Aan het einde van de Kees de Haanstraat in Sappemeer waren twee achterelkaar liggende spoorwegovergangen. Linksaf voor de overgangen had je de Middenstraat en rechtsaf de Stationsweg. Rechtdoor waren het groenten exportbedrijf van de firma Pronk, het spooremlacement en spoordok bereikbaar. Tussen de beide spoorlijnen van de eerste spoorwegovergang stond aan de linkerkant 'Post T', het hoge seinhuis van de Nederlandse Spoorwegen. Vanuit dit hoge gebouw had de seinhuiswachter een goed overzicht en bediende hij de seinen en wissels van het spooremlacement waar veel werd gerangeerd. Het karakteristieke seinhuis was het kloppende hart van het geheel. Het spooremlacement was verbonden met zowel het water als de weg om de goederen aan of af te voeren. Het geheel stond bekend onder de naam Spoordok.

Het Spoordok had een open vaarverbinding met de Kalkwijk die op zijn beurt weer in verbinding stond met het Winschoterdiep. Voor het laden en lossen was een hijskraan beschikbaar die halverwege het Spoordok op het perron naast de verlaagde spoorlijn stond opgesteld.

In die tijd woonde ik met mijn ouders, broer, zus en oma in hotel-café Het Bontehuis. Van mijn ouders had ik een mooie lichtgroene step met luchtbanden gekregen, waarmee ik regelmatig de omgeving ging verkennen. Zo kwam ik meerdere malen bij de eerder genoemde spoorwegovergangen om de passerende treinen te bewonderen en zag ik de rangerende dieselelektrische locomotieven van de serie 2400. Deze moderne locomotieven namen het werk over van de 'oude' stoomlocs. Ik herinner mij dat een diesellocomotief op de overweg even stil stond en de machinist tegen mij riep: 'Joh, jij moet ook zo'n motor aan je autoped hebben'. Ondanks dat men bij de spoorwegen was begonnen met de 'ontstoming' waren er nog veel stoomlocomotieven in gebruik. Ik zat inmiddels op de kleuterschool aan de Stationsweg en vanaf het schoolplein hadden we een prachtig uitzicht op het spoor. We zwaaiden naar de half uit het raam hangende machinist die dit vaak beantwoordde met een ruk aan de stoomfluit. Veel stoomlocomotieven zijn door de firma Simons gesloopt op het laatste deel van het verlaagde spoor aan het Spoordok. De locomotieven werden in stukken gebrand en afgevoerd. In die periode werd de eerste Blauwe Engel aan het publiek getoond. Samen met mijn moeder heb ik de trein bij het station van Hoogezand bezichtigd. Ik was een beetje teleurgesteld want volgens mij was de trein niet nieuw. Aan de voorzijde naast de koppeling zat namelijk een flinke deuk. Veel bedrijfstakingen maakten gebruik van de overslagfaciliteiten van het N.S. spooremlacement. Zo werden voor de strokarton industrie niet alleen grondstoffen zoals stro en kalk aangevoerd maar werden ook de eind producten afgevoerd. Jarenlang is er een spoorverbinding geweest tussen het spooremlacement en de strokartonfabriek van W.A. Scholten in Sappemeer-Oost. Iedere werkdag rond één uur reed er dan een N.S. dieselelektrische loc van de serie 2400 vice versa tussen rangeerterrein en de aansluiting van het fabrieksspoor halverwege Sappemeer en Zuidbroek. Naast karton werden er veel groenten en aardappelen afgevoerd en kolen aangevoerd. Ook stukgoederen zoals levensmiddelen en machineonderdelen werden hier overgeslagen.

Aan de zuidzijde van het seinwachtershuis lag een heuvel met oprit die het mogelijk maakte om zowel vanaf de langszijde als de kopzijde de wagons op en af te rijden. Ik herinner mij nog dat er een heuse wegebouw stoomwals werd gelost en dat de machinist met brandhoutjes de ketel opstookte en vervolgens via de Kees de Haanstraat zijn bestemming ging opzoeken. De gemeente was eveneens in het bezit van een soortgelijke wegenwals die echter niet meer op stoom werkte maar voorzien was van een dieselmotor. De machine was zeer waarschijnlijk vóór 1948 aangeschaft door de toen nog zelfstandige gemeente Sappemeer.

Op hoogtijdagen waren er vaak enige tientallen zogenaamde 'los' arbeiders werkzaam in de overslag. Dit was in de regel zwaar en vuil werk. Denk hierbij aan kolengruis en losse kalk. Ook moesten de zakken met graan, aardappelen en kunstmest met de hand verplaatst worden. Wagons geladen met grind moesten binnen een vastgestelde tijd met het schepje worden gelost. Van Gend en Loos had in die tijd grijze containers in gebruik met het opschrift von Haus zu Haus. Op één wagon was plaats voor drie containers die met een speciale Daf-oplegger achter een Ford(?)-truck met frontstuur naar de klant werden aan en/of afgevoerd. Dit waren de voorlopers van de huidige zeecontainers.

'Post T' had hier zo als eerder genoemd een belangrijke functie bij het rangeren van de wagons voor de overslag van goederen. Halverwege het emplacement lag aan de noordzijde het N.S. station Hoogezand. Het toenmalige stationsgebouw had een statige uitstraling. Regelmatig ging ik met mijn moeder op familiebezoek of om te winkelen naar de stad. Als de stoomlocomotief puffend en sissend binnenliep, kroop ik achter de lange jas van mijn moeder.

Na 1970 werd steeds meer transport per as gedaan. Dit ging ten koste van het vervoer per spoor en schip. Voor vervoer over grotere afstand verloor het emplacement steeds meer betekenis. In de jaren '80 van de vorige eeuw is het stationsgebouw Hoogezand gesloopt en het spooremlacement opgeruimd. 'Post T' is in 1987 buitendienst gesteld nadat seinhuiswachter J. Kamminga met de VUT was gegaan en verplaatst naar het spoorwegmuseum in Utrecht waar het opnieuw in gebruik is genomen.

Uiterlijk zijn aan de buitenzijde van 'Post T' kleine verschillen te ontdekken. Zo is de 'moderne' rechte zonwering vervangen door een klassieke markies; heeft de trap halverwege een plateautje gekregen en is er aan de achterzijde een trap geplaatst als uitgang voor de bezoekers zodat men door het gebouw heen kan lopen. Aan de buitenzijde hangt een bord met de tekst Groningen. Dit had mijns inziens Hoogezand-Sappemeer moeten zijn.

Na het dempen van het Oude Winschoterdiep en de Kalkwijk verloor het Spoordok ook zijn functie voor transport over water. Vanaf het begin van de jaren '80 was er geen emploti meer voor een goederen emplacement en werden de voorzieningen stuk voor stuk ontmanteld. Zo is het Spoordok gedempt; zijn de rangeersporen opgeruimd en is de laad- en los kraan verwijderd. Ook is de los- en laadheuvel die aan de zuidzijde van 'Post T' lag, verwijderd.

De klassieke goederenloods van Van Gend en Loos is eveneens verdwenen en alle overtollige sporen zijn verwijderd. De oorspronkelijke spoorstaven voor de goederenloods dateerden nog uit 1914 en waren van Duits fabricaat: Krupp. Voorts is het Spoordok gedempt en is de heuvel afgegraven. Alleen resteert nog het gebouw aan de Stationsweg waarin momenteel ABC boats is gevestigd en dat in 1957 door het aardappelbedrijf Cogédé in gebruik werd genomen. Vele jaren later zal blijken dat dit één van de laatste bedrijven was die aan het spoor werd gevestigd om gebruik te maken van het spooremlacement.

De coöperatieve pootaardappeltelevensvereniging opende haar nieuwe vestiging in Hoogezand op 10 juli 1957: het jaar van haar 10-jarig bestaan. De voorzitter de heer H.J. Heringa, maakte dit bekend in de openingsbijeenkomst die gehouden werd in Hotel Lap.

Voorafgaand hieraan had de 6-jarige Nanno Prak de sleutel van het nieuwe gebouw overhandigd aan de heer H.H. Garrelds, voedselcommissaris van de provincie Groningen, om de deur te openen. De zieke directeur de heer G.J. de Vries kon vanuit zijn ziekbed deze handeling gadeslaan.

De heer De Vries was in die tijd ook directeur van de Prins Bernhardhoeve in Zuidlaren. Aanwezig waren ook de burgemeester van Hoogezand–Sappemeer, G. Boekhoven en de heren ir T.A. Edzes, voorzitter van de keuringsdienst Veenkoloniën en A.C. Zuiderweg voor Boerenbelang. De heer G.J. Wiechertjes architect BNA bood namens architect en aannemer een marmeren gedenkplaat aan terwijl de heer Lap van het gelijknamige hotel een voorzittershamer aanbood. Het kantoor van de Cogédé was gevestigd in de villa van de familie Dijkhuis, Stationsweg 6.

Op weg naar de kleuterschool kwam ik dagelijks langs vele woonhuizen, winkels en bedrijven. De kortste weg van het Bontehuis naar de school bij de Kalkwijk was door het Oosterpark. Dit was voor mij niet de interessantste route. Langs het spoor was veel meer bedrijvigheid en dat vond ik spannender. Aan de Kees de Haanstraat hadden diverse middenstanders hun zaken, zoals de bakkerijen van H. Perdok en Meijer; vishandel Huizing; slager Joh Fellinginger; sigarenzaak Bakema; de snoepwinkel van Gé Wolthuis; schoenenmagazijn “De Volendammer” (vader en dochter Spaak); de schilders gebroeders Jan en Theo Jansen en de rijwielzaak van Berend Jansen. Berend Jansen had zijn rijwielzaak aan het eind van de Kees de Haanstraat tegenover Hotel Lap.

Achter de woning stond de werkplaats waarin Jansen de reparaties uitvoerde. Waarschijnlijk ten gevolge van een ongeluk tijdens het voetballen had hij een been verloren. In een corduroy broek met één korte pijp zat hij midden in de werkplaats op een houten bankje te repareren. Op het platte dak van de werkplaats stond een groot duivenhok. Jansen was een echte duivenliefhebber en deed ook aan de wedstrijdsport. Door de week droeg Jansen geen kunstbeen maar wel op zondag en als hij dan via de trap het hok naderde om te voeren, waren de duiven onwennig en schrokken van hem.

Er waren een confectiebedrijf; een wikkelbedrijf en een autospuiter aan de Kees de Haanstraat gevestigd en niet te vergeten hotel café de Tibbe met zijn kegelbaan.

Tegenover het station waren de slagerij van Harko Fellinginger en de banketbakkerij van Lambeek gevestigd. Hier stond ook het zalencentrum de Regenboog. Halverwege de Stationsweg had Wander Spoor zijn bekende kapperszaak. Ik herinner mij nog de tientallen flesjes met haar-groeimiddel voorzien van de naam van de veelal oudere vaste klanten. Belangrijke klanten zoals directeuren en ambtsdragers werden door de baas zelf geknipt en/of geschoren terwijl de overige klanten door de bedienden werden geholpen. Toen één van de knechten, Fré Weites, een eigen zaak was begonnen aan de Kerkstraat, was één van zijn eerste klanten de heer Th. Beukema directeur van kartonfabriek Beukema en Co. Weites had in dienst van kapper Spoor de heer Beukema nog nooit geknipt of geschoren. Beukema is tot zijn pensionering en verhuizing naar Arnhem altijd klant gebleven maar waarom heeft hij nooit verteld.

KieK

Deze keer in de rubriek KieK een foto + bijbehorende tekst van J.P.Wortelboer

Bovenstaande foto stamt uit ca. 1911. Ik neem aan, dat het een ploeg werklieden betreft van de te Martenshoek gevestigde scheepswerven van Gebroeders G. en H. Bodewes (de latere Bodewes' Scheepswerven). Op de tweede rij, de vierde van links, staat Johannes Bok, die in dat jaar verongelukte.

De daarop betrekking hebbende informatie volgt hier: Op 18 nov. 1911 overleed in het Academisch Ziekenhuis te Groningen Johannes Bok, 29 jaar oud, geboren en wonende te Hoogezand. Het Nieuwsblad van het Noorden van 19 november 1911 bevat twee overlijdensadvertenties, waaruit blijkt dat sprake was van een noodlottig ongeval. Hij liet een weduwe en vier kinderen na. Deze weduwe werd verplicht om te gaan wonen in het Gemeentelijk Armhuis te Hoogezand, aan de Kielsterachterweg, terwijl zij later een huisje kreeg aan de Rolpaal in Sappemeer. Een broer van Johannes was Lodewijk Bok, een volkstype, in de wandeling genaamd Lode Bok. Voor laatstgenoemde staat op Sappemeer-Oost een bronzen standbeeldje. Dezelfde krant meldt op 21 november daarna: De werkmans J.B. alhier, die voor eenigen tijd onder een in aanbouw zijnde schip te Martenshoek geraakte en ter verpleging naar het Academisch Ziekenhuis te Groningen werd vervoerd, is thans aan de bekomen inwendige verwonding overleden. Mevrouw Bakker-Bok uit Hoogezand, een nazaat van Johannes Bok, wist Anno 2013 nog te vertellen, dat haar grootvader verongelukt was op de werf van Gebr. G. & H. Bodewes. De hier afgebeelde foto is van haar afkomstig. Bij dit ongeluk, een niet geplande tewaterlating, kwam haar grootvader Bok uiteindelijk om het leven, terwijl haar andere grootvader Lucas Willems, die zich ook onder het schip bevond, op handen en voeten onder het schip vandaan wist te komen.

Wellicht zijn er lezers die andere op deze foto afgebeelde personen herkennen. Ik hoor dat graag. J.P. Wortelboer (tel. 050-3015665 of 3012347, email: notaris@notariswortelboer.nl)

Mit voader weerom noar vrouger (8)

Henk Puister

Mit schriefblok op schoot en pènne in haand zit k bie mien pa in woonkoamer. Wie hebben elk n kop kovvie veur ons stoan.

‘Zel k die vertellen van mien eerste motor?’ vragt hai mie. k Nik van joa as taiken dat k der hailmoal kloar veur bin. ‘k Was aaltied al gek van n motor. Mor veur d’oorlog was der sikkom gainent in d’wiede omtrek dij aine haar. Huusdokter Westers haar aine. Hai zat derop mit n dikke, broene, laange leren jaze aan...En...Eh...Is ook zo: Ko Kampen dij waarkde in n gerazie en hai haar ook n motorfietse. As aine van heur baaident der op motor aanzetten kwam den stoven aal kinder stroade op om te kieken. Dat was mie ja wat!’

Pa nemt n slok kovvie, zet koppie verzichtig op toavel hèn en vertelt: ‘In kraande ston n advertensie van aine in Ten Post dij n motor te koop haar. Mit mien bruier Henk ging k der op of. Mor t ding haar n joar of wat stilstoan, dat wie konnen hom mit gain meugelkhaid aan d’proat kriegten. t Vroor n bakstaine en of t doar van kwam? k Hufde der traauwens mor n schietbeetje veur betoalen. Wie bonden n laank stok hoorntaauw aan stuur vaaste en zo hebben bruier en ik hom noar huus tou trokken. Aine zat op zoadel en aander reet aan t stok taauw. Wie wizzelden nkaander wel of vanzulf.’

‘Te kochten toch gain motor dij nait lopen wol?’ vroag ik ongeleuveg.

Pa antwoordt: ‘Aine dij der kiek op haar zee van: Koop dat ding mor gerust, want hai is goud. Deurdats e n joar of wat nait bruukt was zat der roust in de tank. Douve dermit bie huus kwamen heb k votdoalek kabbereteur schoonmoakt en dou luip e. Och, dit speelt vot noa oorlog, om en bie 1947. k Zel n joar of twijentwenteg west hebben destieds.’

Ik pak mien leesbrillechie tot tazze uut, zet hom op en zeg van: ‘Vot mor weer.’

‘As k op motor in Zu’brouk kwam, k haar doar al dikke verkerens mit dien moeke, den zetden lu grode ogen op en zeden verboasd: Hest doe n motor? Dat was n biezunderhaid ja. Mor t ding wol te voak nait en doarom wol k n aander hebben. Aine dij swoarder was as 125 cc. Was n boer in Overschild dij zien BSA kwiet wol. Ik noar dij beste man tou. k Vruig hom: Is e wel staark genogt? Dou goode dij boer n zak vol kunstmizze achter op motor en hai stoof dermit deur t baauwlaand hèn. Motor zag deruut as n swien. Mor k heb hom kocht. k Vergeet nooit weer, dat dou k dermit bie huus kwam wachtde mien moetje mie op in achterdeure. Mit n toesterge kop vruig zai mie: Wat is dat veur n ding. Dat kinnen ie toch wel zain, zee ik, dat is n stoomfietse! En van wel is dat ding, vruig mien moetje dou. Zai haar n kop woar t wel uut duntern kon. Dat is mienent, zee ik. Mien ol mins keek mie stief aan. Zai kon hail kört veur d’kop wezen en zai zee: Zaterdag n tientje kostgeld meer. As doe ze vergraimen wilt den kin ik dien sinten ook wel bruken. Moetje wènde gaauwachteg aan mien motor. Op n dag vruig ik heur: Ie duven zeker nait bie mie achterop en moaken n ritje deur t dörp hèn? Zai wol zok nait kennen loaten en gaf as antwoord: En woarom zol ik dat nait duven. Ik mit moetje achterop over Schèwolderdiek, Slochterdaip langs noar Deenmaarken tou, onder Slochter...Wie broesden der over mit ons baaident, moetje en ik...’

‘..Wat zellen ie n bekieks had hebben, pa.’

‘Dat leuf mor. k Haar tegen t mins zegd van dat zai zok der goud inpakken mos. Zai haar n laange mantel aan, n wollen daze om en n waarme mutse op kop. Zo’n olderwetse pole, waist wel. Mantel haar zai tou aan haals tou dichtknupt. k Draaide t gas flink open en juig mit koegelsgeweld. Slippen van jaze wapperden heur achternoa. Ol mins haar baaide aarms om mien lief tou sloagen. Bie Schoaphok stopde ik en keerde weerom. Zai gaf gain kik. Douve weer bie huus waren, stapde moetje achter van motor of en zai zee doodgemoudereerd tegen

mie van: Wol dat ding nait haarder, jong? n Haile zet loater pas vertelde zai mie, dat zai haar hom knepen as n daif en haile tied haar zai ogen stief dichte had. t Hemd trilde heur veur t gat.'

Pa begunt te kniezen: 'Mien pa luip mit peerd en petroliewoagen in Slochter. k Zag dat e net bie n klaant votkwam. Ik kwam der aanjoagen op mien stoomfietse. k Gaf n beste stroale gas en ik snitterde stoef aan hom langs. Dou pa mit zien handel bie huus kwam was hai zo wit as n douk. Hai dee zien pedde of en t hoar ston hom liek overènde. Voader zee tegen mien moetje: Wat bin ik mie lam schrokken. Dij haalfmale van n jong juig mie de toeten van de roadens of.' 'Toeten?'

'Joa, zo ging t der heer. Woagentoeten, hè.'

'Ie verteunden nozemgedrag, pa.'

Hai gefit mie geliek: 'Omdat ik bie n smid waarkde muik ik der zulf n uutloat aan mit n grode trechter. Dat gaf mie toch n hörn lewaai, jong. k Ree mor hail enkeld over hoofdwegen, want k haar gain riebewies, hè. Dou k n moal over bruggie over Slochterdaip vloog bleef uutloat achter n verhogen zitten en vuil derof. t Lewaai was der gain spier minder om zunder dat fertuut. IJzo van Dieken woonde doarzoet en hai vond mien uutloat. Hai kwam smederij in woar ik waarkde, huil uutloat omhoog en hai ruip van: Ik wol hier geern n motor aan hebben! Kin doar even zo gaauw meugelk veur zörgd worden, minsen?'

k Begun te lagen en k zai dat mien pa stoan gaait. 'k Mout mien wasgoud nog ophangen, toavel nog ofpakken...Man, man, wat heb ik t nog drok vandoage. En k wil 'Man bijt hond' ook zain op tv.' zegt e derachteraan.

'En twij deuntjes veur ain sint heuren, zeker, veur Radio Noord? k Heb eerst genogt,' zeg ik en k bedaank mien pa. Den vertel k hom dat k wies bin mit zien verhoal over vrouger.

Reactie op het kermisartikel in Pluustergoud 37

Wim Rozema

Via één van mijn sociale netwerken ben ik in contact gekomen met Henk Werk, gepensioneerd ingenieur Hoogovens, wonend in de regio Haarlem. Aangespoord door een krantenartikel besteedt Henk Werk sinds 1990 vele uren aan de geschiedenis van het geslacht Werk. In wording is het vijfdelige boek 'WERKEN op reis', waarin hij de geschiedenis beschrijft van zijn reizende voorouders (1850-1961), een speurtocht naar de oorsprong van kermisgebak en Groningen als kermisstad (1600-1961) maken tevens deel uit van WERKEN op reis. Over de verschijningsdatum van het boek is nog niets te zeggen omdat hij nog druk aan het schrijven is. De geschiedenis over kermisgebak is ook te vinden via de link: home.hccnet.nl/h.werk/index.html Na het lezen van het artikel over kermissen had Henk Werk nog enkele aanvullingen. De cakewalk van Klinkhamer is uitgebreid beschreven op de website over Kermishistorie: www.kermishistorie.nl/html/cakewalk.html

Niet alleen werden trein en vrachtwagens ingezet, maar veel kermisfamilies (waaronder mijn voorouders) reisden per schip. Jan Willem Janvier (zoon van Henri (Hendrik) Janvier) was getrouwd met Maria Johanna Giezen. Hun eerste stoomcarrousel kochten zij van Wiebe Vincken uit Roermond. In 1923 werd de grotere molen van weduwe Nizet gekocht. Dit was de molen die in 1927 in Sappemeer te bewonderen was. De kleinere molen verkocht Jan Willem aan broer Laurens. Deze gegevens komen uit Stoomcarrousel door Hennie van Oers, vorig jaar uitgegeven door Stichting Kermis-Cultuur. Een aanrader als je geïnteresseerd bent in stoomcarrousel.

EXCURSIE DURCHGANGSLAGER WESTERBORK

“In het midden stond een vent: die besliste over je leven...”

Van de bestuurstafel

*“Het was nog donker. Onderweg werd er af en toe gestopt. Maar de deuren bleven dicht. Die waren vergrendeld. Hoe snel de trein reed kon je niet waarnemen. Ook niet waar we langs gingen. Ik wist bij voorbeeld ook niet dat we door Zuidbroek gingen. Waar we over de grens gingen ook niet. Er zat een gat in de houten wand van de veewagen. Daar ben ik op m'n knieën voor gaan liggen. Dat gat zat in de zijkant. Zo zag ik wel eens wat. Landerijen en zo. Waar we dan waren wist ik niet. Het was mooi weer. Eén en al zon. Eén keer hoorde ik een stem uit een luidspreker op het perron van een station. Het perron was verlaten. Aan de overkant stond een oud treintje. Daarin stapten een oude dame en een hele oude heer. In de trein werd niet veel gesproken. Iedereen was met z'n eigen gedachten bezig. Er heerste een gelaten stemming. We kregen onderweg niets te eten of te drinken. We hadden zelf wat meegenomen. Je had geen trek. In een hoek van die wagen stond een emmer. Daarop kon je je behoefte doen. Waar al dat volk bij was ... Op zo'n moment moet je je grenzen weer verleggen. Iedereen zat in hetzelfde schuitje. Er was niemand anders dan niemand. Er stond alleen die emmer op de houten vloer. We lagen op de houten vloer, er was geen stro of zoiets...” **

* Bovenstaand een citaat uit een interview, gemaakt door onze secretaris Wim A.H. Rozema, met Henriëtte van Bekkum – Sachs, overlevende van het laatste Jodentransport (3 september 1944) naar Auschwitz (Vlagtwedde,1995).

In april staat, bij voldoende deelname, een excursie gepland naar Durchgangslager Westerbork. Een uitnodiging voor deze excursie volgt later. Rozema heeft hiervoor een nieuw format geschreven, voortbordurend op zijn projectpublicatie betreffende de 93 jodentransporten richting inferno over het spoorbaanvak Hooghalen - Waterhuizen - Hoogezand-Sappemeer – Zuidbroek – Winschoten - Nieuwe Schans - Auschwitz, getiteld : “In de verte staat een verlicht gebouw, treinen naar het eindstation van de beschaving ...” . Het is de bedoeling om naast onze leden ook een klas (groep 8) van een basisschool mee te nemen op deze excursie. Door deze leerlingen één voor één aan onze leden te koppelen krijgt deze excursie een bijzondere, extra interactieve dimensie.

EEN HISTORISCHE WANDELING DOOR HOOGEZAND-SAPPEMEER IN DE NEGENTIENDE EN DE TWINTIGSTE EEUW (3)

Gerrit Stuut

In de 36e (december 2012) en de 37e (juni 2013) editie van Pluustergoud zijn reeds de denkbeeldige wandelingen door respectievelijk Sappemeer en Hoogezand beschreven.

In de voor u liggende Pluustergoud wordt Martenshoek aangedaan.

Om het geheel aanschouwelijker te maken bevindt zich in de vaste opstelling van het Veenkoloniaal Museum een maquette van het gebied rond het Martenshoekster Verlaat. Alle krimpén, gangen, laantjes en de school zijn door middel van cijfers op een kaart van Martenshoek uit 1899 aangegeven; de bruggen en het hooghoutje (“hoogholtje”) door middel van letters.

De eveneens tot Martenshoek behorende scheepswerven, gelegen aan de zuidzijde (landzijde) van het Winschoterdiep, zullen worden behandeld tijdens de wandeling langs het Winschoterdiep in Foxham. Dit mede naar aanleiding van het feit dat de meeste inwoners van het aan de noordzijde van het Winschoterdiep gelegen Foxham qua werkgelegenheid zeer nauw betrokken waren bij het wel en wee van de scheepswerven.

Verlengde Hoofdstraat

Na Hoogezand achter ons te hebben gelaten vervolgen we onze rondgang door Martenshoek aan de Verlengde Hoofdstraat ter hoogte van de huidige Hora Siccamastraat. Even ten oosten van ons beginpunt was het Van der Bent's laantje (37) gelegen, genoemd naar de ter plaatse gevestigde kwekerij van Van der Bent. Het laantje bevond zich tussen de panden van de Twentsche Bank (thans het kantoor van de woningcorporatie Talma) en dat van slager Nagengast (tussen de huidige huisnummers Meint Veningastraat 29 en 35). Direct ten westen van de Hora Siccamastraat stond het in 1786 door Scato Gockinga gebouwde herenhuis. Scato Gockinga was ambtman van Selverd en richter van Sappemeer. Na Gockinga werd het huis bewoond door mr. Wiardus Hora Siccama, griffier van het Vrederegerecht en later notaris te Hoogezand. De naam van deze bewoners leeft voort in de naastgelegen straat, de toegangsweg naar het huidige industrieterrein Martenshoek-Noordwest: Hora Siccamastraat. Naderhand zijn het belastingkantoor en het jeugdcentrum. “De Snikke” in het pand gevestigd geweest. In 1981 is het pand door brand verwoest.

Lopend in westelijke richting passeren we het riante winkelpand van meubelhandel “De Concurrent”. Ter hoogte van dit pand was het tolhek van Martenshoek gelegen. Vóór de demping van het Winschoterdiep ter hoogte van de Martenshoekstersluis (1963) werd de weg ten noorden van het diep Verlengde Hoofdstraat, tijdens de 19e eeuw ook wel Kluft (Wijk A), genoemd. Deze liep door tot de grens met de gemeente Slochteren (Foxham). Vervolgens ging deze over in de Foxhamster Hoofdweg. Na de demping van het kanaal ter hoogte van de sluis is de naam veranderd in Sluiskade, zoals dit reeds het geval was aan de zuidzijde van de sluis. Inmiddels hebben we de huidige Sluiskade bereikt met als eerste pand de boerderij, die zeer waarschijnlijk al vóór 1827 is gebouwd.

De boerderij is onder andere bewoond geweest door Aljo Reint Smit en Freerk ten Kate. Na 1960 is het pand in gebruik geweest als magazijn door Electro-en Technisch Bureau Jan Bodewes met aan de voorzijde een dubbel woonhuis, bestemd voor werknemers van hetzelfde bureau. Thans is aannemer Dontje in het pand gevestigd (Sluiskade 65). Uit het “Caartboek van Sappemeer” blijkt dat in 1691 al sprake is van bewoning op deze plek.

Martenshoekster Verlaat

Al lopend zijn we bij één van de drukste locaties binnen de gemeente Hoogezand aangekomen, namelijk de sluis te Martenshoek of het “Martenshoekster Verlaat”. Op de kaart uit 1899 wordt het gebied in de omgeving van de sluis dan ook aangeduid als “Drukke Buurt”. Jaarlijks passeerden zo’n 35.000 tot 40.000 schepen de sluis in beide richtingen. Dit had een ware filevorming van schepen in het kanaal nabij de sluis tot gevolg. Elk passerend schip was verplicht sluisgeld te betalen; de riante opbrengst hiervan kwam voor een groot gedeelte in de schatkist van de Stad Groningen.

Aan de westzijde van de sluis was het hooghoutje (U) gelegen, zodat de voetgangers gemakkelijk van de ene zijde naar de andere zijde van de sluis konden komen. Pas in het begin van de vijftiger jaren van de voorgaande eeuw is aan de oostzijde van de sluis een brug over het Winschoterdiep gelegd. Deze brug lag eerder over het Winkelhoeksterdiep in de Noorderstraat te Sappemeer. Na demping van dit kanaal was de brug overbodig geworden.

Tijdens het wachten deden veel schippers en schippersvrouwen hun boodschappen in de directe omgeving van de sluis, met als gevolg dat vele middenstanders zich aan beide zijden van de sluis vestigden.

Door de jaren heen is Martenshoek, ook na demping van het kanaal, een aantrekkelijke locatie voor middenstanders gebleven, hetgeen heeft geresulteerd in het huidige Winkelcentrum “Wima”.

Evenals bij de bruggen en hooghoutjes waren in de nabijheid van sluizen verschillende café's en vooral "stille knippen" te vinden. In laatstvermelde gelegenheden werd in één of ander achterkamertje jenever (een maatje of een dubbelmaatje) zonder vergunning geschonken. Bij de sluis was het niet alleen een gezellige drukte, maar vonden er ook veel scheldpartijen plaats, vooral onder de scheepsjagers onderling, meestal het gevolg van overtollig drankgebruik. Eveneens werden bij de sluis in Martenshoek de paarden, die de schepen voorttrokken, meestal van voer voorzien en wisselden de scheepsjagers veel van opdrachtgever, waarbij de ene scheepsjager weer de Veenkoloniën introk en de andere richting de stad Groningen ging. De lading van de schepen bestond voor een groot gedeelte uit turf en aardappelen, maar later ook uit stro voor de strokartonfabrieken, terwijl eveneens regelmatig vloten met boomstammen door het kanaal voeren. Deze boomstammen werden via Delfzijl vanuit Scandinavië aangevoerd en waren voor het grootste gedeelte bestemd voor de houten scheepsbouw, die veel in het Veenkoloniale gebied voorkwam.

Enkele bekende zaken aan de noordzijde van de sluis waren, gerekend vanaf de reeds eerder vermelde boerderij van de familie Ten Kate in westelijke richting, schoenenhandel Verver, café Poppen (later Rubingh en thans Chinees Restaurant King Garden), confectie- en manufacturenhandel Hensen (thans herenmodezaak Veerkamp), kruidenierswinkel Koster (later Pot), kapper J. Lahpor, electrozaak Jan Bodewes ("Jan Lampie"), groothandel in tabakswaaren Bodewes ("Poepie Bodewes") met in hetzelfde pand de manufacturenzaak van Stiekema en later het "Rotanhuis", vervolgens sigarenmagazijn Bodewes en het café van Jan Teule (later Andries Berg). Tussen het sigarenmagazijn en het café is de familie Stiekema naderhand begonnen met een zaak in woninginrichting. De laatste winkels, voordat we de grens met Foxham bereiken, waren die in huishoudelijke artikelen van Bodewes ("Rieks Diggel"), schoenenmagazijn Venema en tenslotte de kruidenierszaak van Gelling. Al winkelend hebben we inmiddels de bocht in het Winschoterdiep ten westen van de sluis bereikt.

Kanonnenfabriek Siderius (later machinefabriek D.E. Gorter)

Sinds 1853 bevond zich aan de noordzijde van het kanaal, ter hoogte van de bocht, de ijzergieterij van Ten Oever. In 1855 werd de gieterij in compagnonschap met de gebroeders Koning voortgezet onder de naam "Ten Oever, Koning en Co". Vanaf ± 1890 werd J.M. de Muinck Keizer in het bedrijf betrokken, die het later overnam. Jan Koning verliet het bedrijf en verhuisde hierna naar de villa "Jachtwijk", waar hij later ook een ijzergieterij stichtte onder de naam "IJzergieterij Noord Nederland".

De Muinck Keizer begon in 1902 met een staalgieterij, die in 1915 is verhuisd naar Zuilen in Utrecht; hieruit zijn de latere Demka-fabrieken ontstaan. Sinds 1919 was kanonnenfabriek "Siderius" in de panden van De Muinck Keizer gevestigd. In deze periode is ook de grote hefkranaan aan het Winschoterdiep geplaatst. Deze beeldbepalende kraan werd gebruikt voor het verschepen van de kanonnen. In de fabriek lagen wel kanonnen opgeslagen, maar zijn hier nooit geproduceerd. In 1938 werden de gebouwen door de reeds aan de oostzijde gelegen machine- en stoomketelfabriek Landeweer overgenomen. Sinds 1940 was de machinefabriek van D.E. Gorter op deze locatie gevestigd. Na het faillissement van Gorter in 1987 is de hefkranaan aan het Winschoterdiep gesloopt. Thans vinden in de panden verschillende werkunits er onderdak. Iets meer in westelijke richting bereiken we de grens met Foxham. De grens tussen Martenshoek en Foxham (tot 1943 behorende bij de gemeente Slochteren) werd gevormd door het Winschoterdiep en het Abrahamsdiepje.

Het Abrahamsdiepje liep vanaf de bocht te Foxham via de zuidzijde van de omstreeks 1945 gebouwde vezelplatenfabriek Nove (Noordelijke Vezelplatenindustrie) richting de noordelijke vijver van de begraafplaats “De Stille Hof” aan de Knijpslaan in Hoogezand.

Brugstraat

Aan de zuidzijde van het Winschoterdiep vervolgen we onze wandeling aan de Brugstraat ter hoogte van de kolk naar de houtzagerij van Ten Have; later was in deze bedrijfsgebouwen de chemische fabriek Flebo gevestigd. Over het kanaaltje naar de kolk was een bruggetje gelegen (S). Ten oosten van de kolk, naast het pand van schoenmaker Eising, lag een laantje (35), waar aan een dubbel woonhuis stond. Thans bevindt zich hier de ingang naar de parkeerplaats voor vrachtauto's bestemd voor de papier- en kartonfabriek van voorheen Beukema en Co. (Eska Graphic Board).

Aan het laantje ten westen van de kolk, Ten Have's laantje (36), stond een aantal bedrijfswoningen met aan de Brugstraatzijde de smederij van Maagd.

Het laantje was gelegen ten oosten van het huidige huisnummer Meint Veningastraat 44.

Meer in westelijke richting passeren we vervolgens de meel- en gruttersfabriek van H.E.

Buurma. Naast het woonhuis met kantoor van H.E. Buurma, waarin later de familie Lahpor een dames- en herenkapsalon uitoefende, stond het timmerbedrijf met woning van de familie Winkenbach .

Inmiddels hebben we ook de middenstand aan de zuidzijde van het Winschoterdiep bereikt, met de manufacturenzaak Joost (“Jos is weer los”) Bodewes, slager Wesperbroek, herenkapper Lahpor en de manufacturenhandel Ruding. Tussen de panden van Lahpor en Ruding was de Rudingskrimp (38) gelegen, ter hoogte van het huidige drankencentrum Mitra (Meint Veningastraat 24/24a). Aan deze krimp stond een achttal kamers; in één van de kamers woonde “Roepie” Hijlkema (familie van de scheepsbouwer).

Onze wandeling vervolgend passeren we de winkel in tweedehands scheepsbenodigdheden van Van der Werff, hierin was later onder andere “Het Borstelhuis” gevestigd. In het hoge pand (thans Meint Veningastraat 18/20) hebben de directeur van machinefabriek Fulton D.E. Gorter, de dames Suuroverste, de families Drenth en Haverland (fietshandelaar) gewoond. Naderhand bood het pand onderdak aan de vleeswarenfabriek van Uildriks; recentelijk is het pand in tweeën gesplitst met het bloemenmagazijn “Bloumpotje” in de oostelijke- en de vlaaienspecialist “Limburgia” in de westelijke helft van het pand. Vervolgens passeren we de mast-en blokmakerij, annex zeilmakerij en touwslagerij alsmede handel in scheepsbenodigdheden van George Bodewes (thans familie Scholtens). Achter de touwslagerij was in zuidelijke richting de lijnbaan gelegen. Ten westen van de touwslagerij bevonden zich achtereenvolgens de ijzerhandel van Lahpor (thans “Koken en Wonen”), slagerij Steenhuis (juwelier Meijer), het café van Van Alteren (thans Hotel Martenshoek) en de meubelzaak van Pool (thans Woon- en Verlichtingssalon “Het Tolhuis”), waarna we de Spoorstraat bereiken.

Spoorstraat

Aan de westzijde van de Spoorstraat was de openbare lagerschool van Martenshoek (40) gelegen en direct ten zuiden hiervan de onderwijzerswoning (huidig adres Spoorstraat 2) met als hoofdonderwijzers onder andere meester Bosma en meester Brouwer.

De Martenshoeksterschool was onderkelderd voor de drinkwatervoorziening in noodgevallen.

Bij de zogenaamde “buitenscholen”, zoals die in Martenshoek, stonden kleine gebouwtjes met daarin een handbediende pomp voor de brandweer.

In de zestiger jaren van de 20e eeuw is de school afgebroken ten behoeve van de doorbraak van de Meint Veningastraat (voorheen Brugstraat) naar de huidige Gorechtlaan. De school is daarna onder de naam H.E. Buurmaschool naar de Spoorstraat ten zuiden van de spoorwegovergang verhuisd. Aan de oostzijde van de Spoorstraat was ter hoogte van de huidige machinefabriek Veldthuis de kleuterschool gevestigd; deze is naderhand ook nog ondergebracht geweest bij de Martenshoeksterschool. Ook de kleuterschool is onder de naam “De Goudsbloem” naar het zuidelijke gedeelte van de Spoorstraat verplaatst. De H.E. Buurmaschool en de “De Goudsbloem” zijn in de tachtiger jaren van de voorgaande eeuw, samen met de Scheepstra-school, gevestigd in het plan Spoorstraat-Kieldiep, samen gegaan onder de naam “De Schakel”.

Bij het passeren van de spoorwegovergang van de spoorlijn Groningen - Nieuweschans, aangelegd in 1868, zien we aan beide zijden van het spoor de beide wachruimtes, behorende tot de spoorweghalte Martenshoek. Direct ten zuiden van de spoorbaan lag aan de westzijde van de Spoorstraat het “Fort” (41); de spoorgracht was ter plekke verbreed. Op deze locatie, waar enkele woningen stonden, ligt momenteel de spoorwegtunnel in de Gorechtlaan. Na het gereedkomen van deze

tunnel is door het vervallen van de spoorwegovergang de Spoorstraat geen doorgaande straat meer, maar opgesplitst in Spoorstraat-Noord en Spoorstraat-Zuid. Min of meer in het verlengde van de Spoorstraat was nabij de Burg. Van Royenstraat, ter hoogte van de voormalige RONO-zender, het Guitpad (43) gelegen. Aan het Guitpad, dat de verbinding vormde met Wolfsbarge, stonden enkele boerderijen en woonhuizen.

Molensloot

Na iets teruggelopen te zijn vervolgen we onze wandeling in westelijke richting, waarbij we de brug over de Molensloot (T) passeren; de brug vormde de verbinding tussen de Brugstraat en de Sluiskade. De Molensloot (39) had als functie het spuien van overtollig water vanuit het Winschoterdiep om zodoende de druk op sluisdeuren te verminderen. Het kanaaltje liep als verlengde van het Winschoterdiep, bij de bocht aan de oostzijde van de Martenshoekstersluis, met een boog

achter de huizen aan de Sluiskade en kwam ter hoogte van het café van Jan Teule weer aan de westzijde van de sluis in het Winschoterdiep uit. Ter weerszijden van de Molensloot stonden

aan de Molendijk verschillende woningen, terwijl er een doorgang was naar de particuliere weg de Smitslaan (42), thans Julianastraat. De Smitslaan was aanvankelijk in eigendom van de scheepsbouwer E.J. Smit; aan de oostzijde (Hoogezand-zijde) van de laan stonden in het begin dan ook alleen maar bedrijfswoningen van E.J. Smit; later zijn tevens particuliere woningen gebouwd. Aan de Woldweg-zijde stond een tolhek; later is dit verplaatst naar halverwege de Smitslaan, dit in verband met de aanleg van de Burg. Van Royenstraat.

Sluiskade

We zijn inmiddels via het bruggetje over de Molensloot aangekomen bij de Sluiskade ten zuiden van de sluis. Tussen het bruggetje over de oostelijke ingang van de Molensloot en de latere Martenshoeksterbrug stond de viskraam van “Koogie” Sesselaar, bekend staand om zijn goede kwaliteit zoute haring. De kraam is later door de familie Valk, een dochter van Sesselaar, overgenomen. Na de demping van het Winschoterdiep is de kraam meer in westelijke richting verplaatst (eigenaar Henk Mulder) en staat ongeveer op de plek, waar voorheen het hooghoutje was gelegen. Evenals ten noorden van de sluis treffen we aan de zuidzijde ervan een bonte mengeling van bedrijfjes en winkels aan. Te beginnen vanaf het bruggetje over de Molensloot (T), aan de oostzijde van de sluis, passeren we eerst het pand van de kruidenierszaak “De Tijdgeest” van Wolters (“Puutje Wolters”), vervolgens schoenenfabrikant en schoenenmagazijn Bouwman, de slagerij van Salomon Cohen en het woonhuis van sluismeester Boelkes (thans Sluiskade 32). Verder in westelijke richting bevonden zich bakker Geerts, kleermaker Dusink, slager Ruben, bakker Vegter, bakker Blomsma, groenteboer Bakker, schilder Reinders, kruidenier Schreuder en tenslotte het woonhuis van weduwe Teuben. Eén van deze zaken is nog steeds bekend, niet alleen in Martenshoek, maar zelfs in het gehele land vanwege de Vegter’s nieuwjaarsrolletjes. We hebben inmiddels het bruggetje over de Molensloot ten westen van de sluis (V) bereikt. Ten westen van het bruggetje gaat de Sluiskade over in de Werfkade. In dit gedeelte komen enkele bedrijven voor, die in nauw verband stonden met de scheepsbouw, te weten scheepstimmerbedrijf Helmers, scheepstuigerij WECO (Van der Werff) en lierenfabriek Fulton van H.E. Bodewes.

Scheepsbouw

Ten westen van de sluis bevonden zich voornamelijk de scheepswerven aan de zuidzijde van het Winschoterdiep. Aangezien de nieuw gebouwde schepen geleidelijk steeds grotere vormen gingen aannemen, werd het steeds moeilijker voor deze schepen de sluis in Martenshoek te passeren. Een aantal werven binnen de bebouwde kom van Sappemeer en Hoogezand besloot dan ook nieuwe werven te stichten ten westen van het Martenshoekster Verlaat. De werven langs het Winschoterdiep tussen Martenshoek en het Foxholsterbosch zullen worden behandeld tijdens een wandeling langs het Winschoterdiep te Foxham en te Foxhol.

Geraadpleegde literatuur en fotocollecties

- Historische Atlas Groningen. Herdruk Chromotopografische Kaart des Rijks; 1 : 25.000. Uitgeverij Robas Producties, 1990
- Oud Hoogezand en Sappemeer in woord en beeld, Leonard Smid; De Librije, 1975
- Hoogezand-Sappemeer in oude ansichten, A.M. Schiltkamp; Europese Bibliotheek Zaltbommel, 1971
- Hoogezand-Sappemeer in oude ansichten – deel 2, A.M. Schiltkamp; Europese Bibliotheek Zaltbommel, 1977 375 jaar Hoogezand en Sappemeer, Stichting 400 jaar Veenkoloniën, 2003

- Borgen en hofsteden in en om Hoogezand-Sappemeer, Historische Vereniging Hoogezand-Sappemeer e.o., 1996
- Oud Hoogezand-Sappemeer vanuit de lucht. Foto's KLM Aerocarto, W. Bakema, W. de Haan, G.J. Stuut; Slingenberg Boekproducties, Hoogeveen, 1999
- Fotoserie gepubliceerd in de HS-krant, "Uit Vervlogen Tijden", 2002 t/m 2009
- Pluustergoud Halfjaarlijks tijdschrift van de historische vereniging Hoogezand-Sappemeer e. o. Nr. 25, juni 2007 Boerderij Sluiskade 65: Van Kempinga tot Ten Kate; Teade Smedes, Henk Hartog
- Fotocollectie : Gemeente-archief Hoogezand-Sappemeer
- Fotocollectie : G.J. Stuut - Hoogezand

Noten

Krimpen, laantjes en de school (aangegeven op bijgaande kaart)

- 35 Laantje ten westen van schoenmaker Eising, ter hoogte van de huidige ingang voor vrachtauto's bestemd voor de papier- en kartonfabriek van voorheen Beukema en Co. (Eska Graphic Board). Aan het laantje stond een dubbele woning.
- 36 Ten Have's laantje met een rij kamers, behorend tot de houtzagerij van Ten Have (gelegen ten oosten van het huidige Meint Veningastraat-nummer 44).
- 37 Van der Bent's laantje, genoemd naar de ter plaatse gevestigde kwekerij van Van der Bent, gelegen tussen de Twentsche Bank (kantoor Talma) en slager Nagengast (tussen Meint Veningastraat 29 en 35).
- 38 Rudingskrimp met een achttal kamers, waarin o.a. "Roepie" Hijlkema (familie van de scheepsbouwer) heeft gewoond, ter hoogte van de huidige slijterij Mitra (Meint Veningastraat 24/24a).
- 39 De Molensloot had als functie de druk van het water op de sluis van Martenshoek te verminderen. Ter weerszijden van de Molensloot stonden woningen, terwijl er een doorgang was naar de particuliere weg de Smitslaan (Julianastraat).
- 40 De openbare lagere Martenshoeksterschool was onderkelderd voor de drinkwatervoorziening in noodgevallen. Bij de zogenaamde "buitenscholen", zoals de Martenshoeksterschool, stond tevens een gebouwte, met daarin een handbediende pomp, bestemd voor de brandweer. De school heeft gestaan ten noorden van de voormalige onderwijzerswoning (Spoorstraat 2).
- 41 Het "Fort" lag direct ten zuiden van de spoorbaan aan de westzijde van de Spoorstraat; de spoorgracht was ter plekke verbreed. Op deze locatie, waar momenteel de spoor-tunnel in de Gorechtlaan is gelegen, stonden enkele woningen.
- 42 De Smitslaan (thans Julianastraat) was aanvankelijk in eigendom van scheepsbouwer E.J. Smit. Aan de oostzijde stonden in het begin dan ook alleen bedrijfswoningen van E.J. Smit; later zijn tevens particuliere woningen gebouwd. Aan de Woldwegzijde stond een tolhek; later is dit verplaatst naar halverwege de Smitslaan, dit in verband met de aanleg van de Burg. van Royenstraat.
- 43 Het Guitpad was gelegen in het verlengde van de Spoorstraat nabij de Burg. van Royenstraat (ter hoogte van de voormalige RONO-zender) en vormde de verbinding met Wolfsbarge. Aan de min of meer met de Woldweg parallel lopende weg stonden enkele boerderijen en woonhuizen.

Bruggen en hooghout

S Brug over het kanaaltje naar de houtzagerij van Ten Have

T Brug over de Molensloot tussen de Brugstraat en de Sluiskade

U Hooghoutje aan de westzijde van de sluis te Martenshoek

V Bruggetje over de Molensloot tussen de Sluiskade en de Werfkade

Beschrijving van de foto's

- blz. 40 (1) : Verlengde Hoofdstraat met het pand van “De Concurrent” (familie Wolters), omstreeks 1900
- blz. 40 (2) : Winschoterdiep ten oosten van de sluis; links de Verlengde Hoofdstraat met tolhek, rechts de Brugstraat, omstreeks 1900
- blz. 41 (1) : Filevorming in het Winschoterdiep ten westen van de sluis. De foto (± 1900) is vanaf het hooghoutje genomen met op de voorgrond het beurtschip de “Twee Provinciën” en allerlei aardappel- en turfschepen
- blz. 41 (2) : Gezicht op de sluis met hooghout, links de Sluiskade, rechts de Verlengde Hoofdstraat met twee scheepsjagers te paard, omstreeks 1900
- blz. 44 (1) : De Martenshoekster openbare lagere school met links daarvan de onderwijzerswoning, omstreeks 1950. Geheel links café Van Alteren
- blz. 44 (2) : Spoorlijn Groningen – Nieuweschans ter hoogte van de spoorweghalte Martenshoek. De foto (± 1925) is in oostelijke richting genomen
- blz. 44 (3) : Winschoterdiep ten oosten van de sluis met links de Brugstraat, midden de brug over de Molensloot en rechts de Sluiskade met het pand van kruidenier Wolters, omstreeks 1900

ZELFDE PLAATS, ANDERE FOTO

Gerrit Stuit

Hoogezand Winschoterdiep met Kalkwijkster hooghout, omstreeks 1940

Het Winschoterdiep gezien in westelijke richting vertoonde in de tijd, waarin de foto is genomen, ook al schuimsporen, afkomstig van de aardappelmeel- en strocartonindustrie.

Op de achtergrond het Kalkwijkster hooghout met onder de noordelijke trapopgang het openbare urinoir.

Rechts de Hoofdstraat met op de achtergrond nog een gedeelte van de lindebomen, die oorspronkelijk langs de gehele noordzijde van zowel de Hoofdstraat als de Noorderstraat stonden.

Links de ingang van het Kalkwijksterdiep met de Verlengde Zuiderstraat.

Geheel links het pand, waarin begin 20e eeuw de kruidenierszaak van Harm Dijkhuis was gevestigd, later overgenomen door de familie Woldendorp. In 1939 werd het pand in gebruik genomen door de mast- en blokmakerij Hulzebos en tenslotte door het constructiebedrijf van de gebroeders Lockhorn, waarna het in de jaren zeventig van de voorgaande eeuw is afgebroken.

In het naastgelegen pand was onder andere de handwerkzaak van weduwe Schiltkamp gevestigd; ter hoogte van de zuidelijke opgang van het hooghout bevindt zich het pand van groentenaar Ottens.

Uitgave : Onbekend

Collectie : G.J. Stuit (H-189)

Hoogezand Hoofdstraat ter hoogte van de Beukemastraat, anno 2012

Na demping van het Winschoter- en Kalkwijksterdiep zijn langs de Beukemastraat alle woningen gesloopt; langs de voormalige Verlengde Zuiderstraat (thans Hoofdstraat) zijn de oude huizen tot het pand van de familie Ottens (ter hoogte van de langs de weg geparkeerde auto's) afgebroken. Op het gedempte Winschoterdiep is een brede groenstrook met af en toe parkeerplaatsen ontstaan.

Rechts op de foto de Hoofdstraat met het herenhuis, waarin onder andere de familie Koeneman heeft gewoond, vervolgens het appartementencomplex "Eekelshof" (gebouwd op het voormalige bedrijfsterrein van het Electrotechnisch Bureau Herman G. Eekels) en tenslotte de witte villa, onder andere bewoond geweest door advocaat Bast en de familie Eekels.

Geheel links de ingang van de Beukemastraat.

Collectie : G.J. Stuu (273-16a; H-190)

EXCURSIE GRONINGER ARCHIEVEN

Janny Tulp-Wolthuis

Op 12 november jl. zijn we met 17 personen naar de Groninger Archieven getogen voor een rondleiding met als thema “ZO BEWAREN WIJ ONZE GESCHIEDENIS”.

Bij binnenkomst in het Cascadecomplex werden we vriendelijk ontvangen en stond de koffie en thee reeds voor ons klaar. We kregen eerst uitleg hoe het Archief werkt en wat de mogelijkheden zijn om onderzoek te doen naar het verleden. Daarna werden we in twee groepen verdeeld en rondgeleid door mevrouw Jona van Keulen (Hoofd Publieksactiviteiten en Rijksarchivaris) en door de heer Bastiaan Vos Archiefmedewerker. We zijn op afdelingen geweest (achter zware branddeuren) die voor anderen gesloten blijven! Er wordt van alles in het Archief bewaard en er komt iedere dag meer bij! We bekeken o.a. het inschrijfregister van de Universiteit met daarin de handgeschreven inschrijving van Aletta Jacobs (speciaal voor ons neergelegd) tot en met de moderne Popgeschiedenis.

Wij deelnemers, hebben een zeer geslaagde middag gehad. Er is dan ook veel werk gedaan om het ons naar de zin te maken.

We willen hierbij mevrouw Van Keulen en de heer Vos nogmaals hartelijk dank zeggen.

GEACHTE HEER ROZEMA,

Helaas ben ik zelden in uw buurt en ook zal het mij waarschijnlijk niet mogelijk zijn een van uw excursies/lezingen bij te wonen, maar dat neemt niet weg dat ik wel graag mijn bewondering uitspreek voor al het werk van de Historische Vereniging.

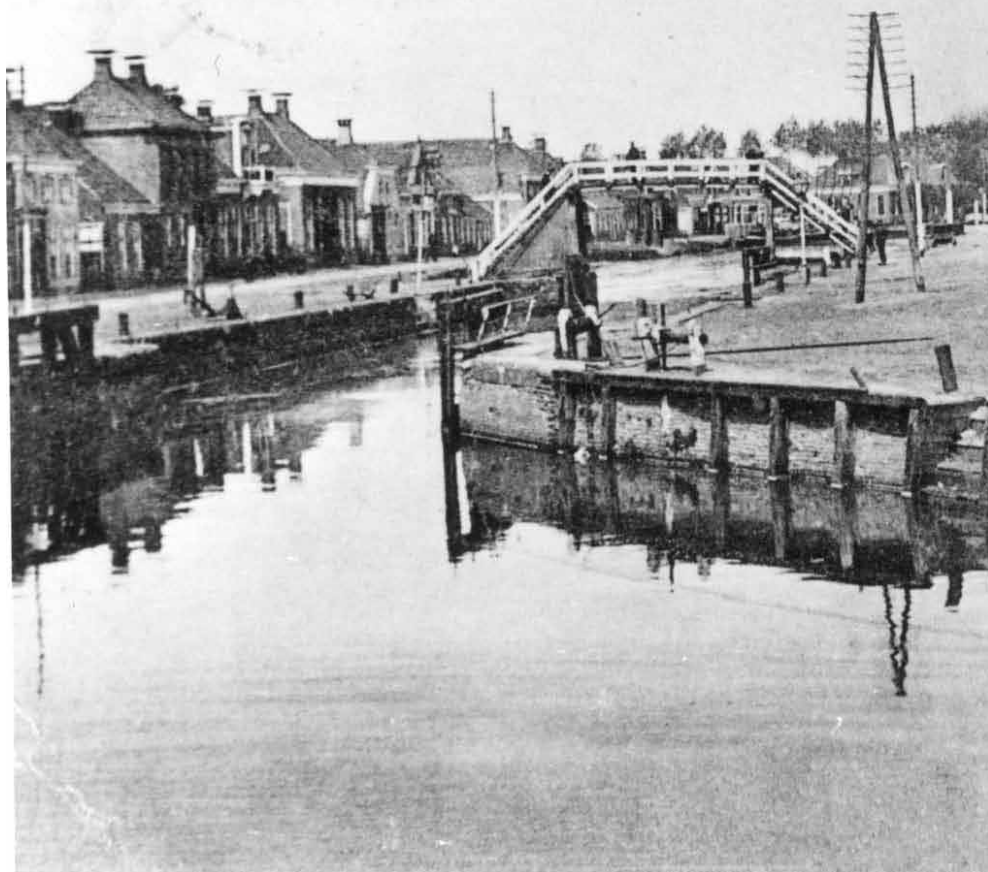
Ook Pluustergoud deelt in die affectie: een uitstekend verzorgd en gevuld blad met foto's, die het nostalgische hart goed doen. Als journalist en schrijver kan ik dat met recht zeggen. Ik heb wel eens overwogen om iets op papier te zetten over vroeger (mijn opa schreef het Hoogezandse volkslied; mijn vader zette zich ook in voor de goegemeente) maar het is er nog niet van gekomen. Ik koester ook herinneringen aan de kunstenaar Nico Bulder, een vriend van mijn vader, die ik een aantal keren in zijn huis aan het diep heb bezocht. Hij gaf ook tekenles, ik dacht op de HBS. Mijn vader was o.m. zeer in de ban van de Hooghoutjes, waarover hij, zoals u ongetwijfeld weet, een boek heeft geschreven.

Wel dat was het. Ik ben herstellende van een operatie aan de rug (kanaalstenose) en heb nu alle tijd om achterstallige complimentjes uit de delen.

Bij dezen!!

Hartelijke groeten,
Koos Smedes Sr

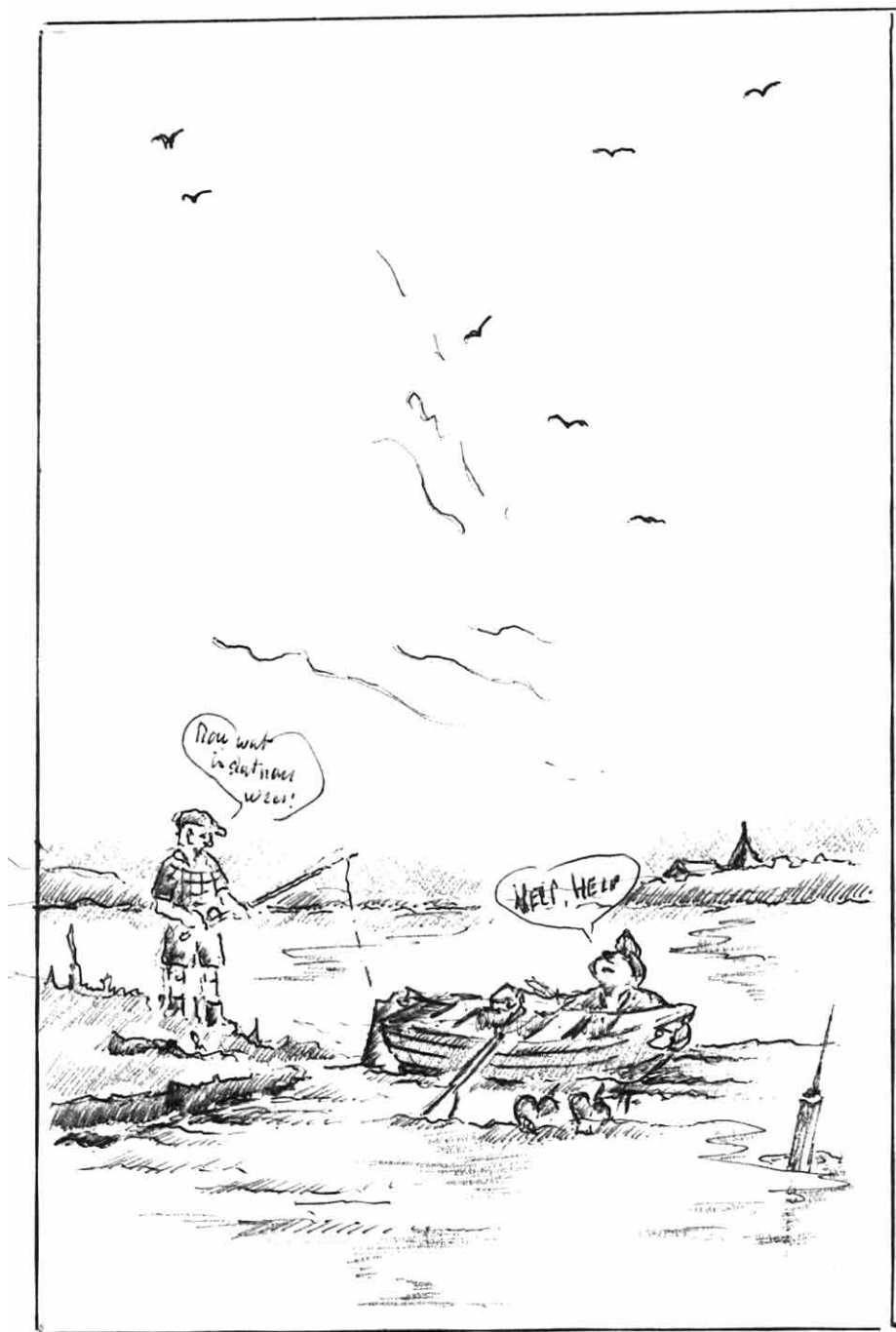
Groet uit Hoogezand

VISINCIDENT IN DE FAMILIE WESTERDIEP

Jaap Westerdiep

Een broer van mijn moeder en zijn invalide vrouw woonden in een bovenwoning in de stad. Zij kwam één keer per jaar haar huis uit. Met veel hulp werd ze de trap afgetild en in een auto gezet. Zowel mijn oom als mijn vader hadden een week vakantie en dan waren ze bij ons in Westerbreek. Iedere avond was er bezoek van broers en/of zusters met partners want mijn moeder kwam uit een gezin met tien kinderen. 's Middags gingen ze vaak een paar uur vissen in de buurt. Mijn oom, vader, één of meerdere familieleden en meestal ging ik ook mee. Die bewuste keer trouwens niet. Vader en oom hadden besloten te gaan vissen in "t Wiede Gat", een petgat gelegen achter de boerderij van Knelis van Bruggen die schuin tegenover ons huis stond. Door de brede rietkragen was de plas eigenlijk nergens te bereiken behalve op één plaats achter de boerderij. Knelis had daar van draadpalen een halfronde berging gemaakt met een diameter van 5 tot 6 meter om daarin nieuwe palen te laten wateren om de duurzaamheid te verhogen. Met de hulp van enkele planken was door vader en oom een wankel visplekje gecreëerd en een aardappelkistje zorgde voor een zitplaats. Maar helaas, nog maar nauwelijks gezeten begon de constructie te wiebelen en mijn vader stortte ruggelings tussen de paaltjes te water. Oom hield het evenwicht en bleef zitten met een rode kop, waarop mijn vader zei: "Och lach mor man". Vader wist dus hoe nat het water van het "Wiede Gat" was. Echter de tweede keer zat er ook aan te komen. Mijn vader was in 1963 gepensioneerd en kreeg op Sinterklaas een kunststof visbootje waar hij heel blij mee was want nu kon hij op "het Wiede Gat" gaan vissen. De winter was net voorbij en eind maart '64 besloten vader en ik het bootje uit te proberen als visbootje in het "Wiede Gat". Het ding woog niets en samen droegen we het bootje achter de boerderij van Knelis naar de plas. Een roeiplank zat midden in de boot en achterin plaatste mijn vader een haardbankje. Het bootje bleek nogal wiebelig maar we kwamen op de plas. Wij hadden ieder een hengel en vingen regelmatig een voorntje. Daarnaast had ik een werphengel, maar werpen vanuit het wiebelig bootje ging niet. Ik roeide dus naar een klein eilandje vanwaar ik op snoek wilde vissen. Vader zat op zijn haardbankje en ik stapte via de voorkant aan wal. Deze manoeuvre was te veel voor het bootje en vader ging te water. Ik zag dat hij zich vast hield aan de bostrand en aan de andere kant van het bootje staken zijn voeten boven water uit. "Kold"riep hij "hail kold". Ik riep: "Goa din stoan man" want ter plekke stond er maar een halve meter water. Hij was doornat dus we moesten direct naar huis. Hij ging op de bodem zitten en ik roeide zo snel mogelijk naar ons opstappunt. Direct zag mijn vader dat Jan, een schoonzoon van Knelis, de tuin stond te spitten en hij had door het geplas en ons geroep al lang gezien wat er gebeurd was, maar hij deed of hij van niets wist. Vader wilde alleen de boot dragen en kroop er helemaal achter weg, zodat je alleen zijn hoofd zag. "Moi Jan" en wilde doorlopen, maar Jan hield hem aan de praat, zodat er al gauw een plas ontstond op het tuinpad en mijn vader stond zo te klapperen dat hij nog nauwelijks een woord kon uitbrengen. Ik was doorgelopen en riep: "Kom nou bist ja deurnat" "Oh" zei Jan "hest in t wotter legen, nou din mor gauw noar huus" "Stik toch kerel"zei mijn vader en strompelde het tuinpad af.

De canvasprint hangt
práchtig in onze kamer...

Greetje Visser

Synergon[®]
druk & print

Mr. A.J. Romijnweg 17, Winschoten | T0597 453 666
www.synergonsw.nl | drukenprint@synergonsw.nl

RIETVELDT ADVOCATEN

30 JAAR

**JURIDISCHE DIENSTVERLENING
VOOR PARTICULIER EN BEDRIJF ONMISBAAR**

mr. M.M. Rietveldt, mw. mr. M. Schlepers
Hoofdstraat 155, 9601 ED Hoogezand
Tel. (0598)390890; Fax. (0598)390853
Email: alg@rahs.nl; Web: www.rahs.nl

Hotel Restaurant Faber

Meint Veningastraat 123

9601 KE Hoogezand

Tel.: 0598-39 33 36

Het adres voor:

- * Vergaderingen
- * Lunches, diners
- * Koude/warme buffetten
- * Recepties, bruiloften
- * Reünies, feesten

Tevens:

- * Kegelbanen
- * Partybar
- * Cateringservice

Pluustergoud Hoogezand - Sappemeer

Redactieadres:
D. Hulsebos, Burgemeester Tuinstraat 7,
9602 CZ Hoogezand